

บทที่ 5

แนวคิดเชิงจริยศาสตร์

5.1 ความนำเบื้องต้น

จริยศาสตร์ (Ethics) คือ ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่า อย่างไรถูก ไม่ถูก ดี ไม่ดี ควร ไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่านิยมศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540 : 34)

จริยศาสตร์ศึกษาคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำหรือความประพฤติของมนุษย์ว่าการกระทำหรือความประพฤติในลักษณะใด ที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ หรือที่ถือว่า มีค่าทางศีลธรรม ซึ่งประเด็นดังกล่าวอาจแยกออกไปเป็นประเด็นย่อยๆ หลายประเด็น เช่น อะไรคือสิ่งที่มีค่าสูงสุดที่มนุษย์พึงแสวงหา มีเกณฑ์หรือมาตรการอะไรที่จะตัดสินว่าความประพฤติหรือการกระทำในลักษณะใดเป็นการกระทำที่ดี หรือเป็นความประพฤติดีหรือว่าเมื่อเราตกอยู่ในสถานการณ์อันหนึ่งที่ต้องเลือกระหว่างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรามีหลักเกณฑ์อะไรที่จะช่วยเราตัดสินใจในทางที่เหมาะสม นอกจากนี้จริยศาสตร์ยังวิเคราะห์ถึงค่านิยมจริยธรรม หรือค่านิยมศีลธรรมว่า ที่เราเรียกว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด นั้น ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด มันมีอยู่จริงๆ ในโลกหรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงความเห็นของผู้พูด และถ้ามันมีอยู่จริงมันมีอยู่ในลักษณะใด เป็นต้น (สุจิตรา (อ่อนค้อม) รณริน, 2537 : 65)

ชนเผ่าไทอีสาน มีหลักจริยธรรมสำหรับประพฤติปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งโบราณที่เรียกว่า ฮีตคอง และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้สามารถอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่น มีแนวคิดและวิธีคิดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของคนสืบต่อเนื่องเรื่อยมา ในบทนี้จะศึกษาถึงหลักจริยธรรมของชนเผ่าไทอีสานที่ปฏิบัติมาตั้งแต่ดั้งเดิม และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานทั้ง 10 เรื่อง ตลอดจนวิเคราะห์ตามหลักจริยศาสตร์ว่าเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมมีลักษณะเป็นสมบูรณนิยมหรือสัมพัทธนิยม โดยจะศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นโลกทัศน์ชนเผ่าไทอีสานเกี่ยวกับจริยศาสตร์

5.2 โลกทัศน์ชนเผ่าไทอีสานเกี่ยวกับจริยศาสตร์

คำว่า จริยศาสตร์ กับ จริยธรรม นั้นมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ในแง่ที่ว่า จริยศาสตร์ เป็นการกล่าวถึงทฤษฎีว่าอะไรควร ไม่ควร อะไรดี ไม่ดี อะไรถูก อะไรผิด ซึ่งแต่ละสำนักก็เสนอ

แนวคิดและเหตุผลตามหลักทฤษฎีของตน ส่วน จริยธรรม เป็นเรื่องของการปฏิบัติตามสิ่งที่เรารู้ว่า ถูก ว่าควร ตามหลักศาสนา หรือหลักปรัชญาที่แต่ละคนนับถือ ที่ยกประเด็นเรื่องความแตกต่าง ระหว่าง จริยศาสตร์ กับ จริยธรรมขึ้นมา เพราะชนเผ่าไทอีสานไม่ได้ใช้หลักจริยศาสตร์เพื่อการ แสวงหาความรู้เช่นเดียวเท่านั้น แต่ได้นำเอาหลักจริยศาสตร์นั้นมาสู่การปฏิบัติให้เห็นจริง ซึ่งถือว่าเป็น การเปลี่ยนจากแนวคิดหรือทฤษฎีมาสู่การปฏิบัติให้เห็นผล จนกลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่เป็นฮัตคอง ดั้งเดิม และส่วนของพระพุทธศาสนา

คำว่า ฮัต หมายถึง จาริด ขนบธรรมเนียม ความประพฤติอันดีงาม และประเพณี และ คำว่า คอง หมายถึง ครรลอง แนวปฏิบัติ ซึ่งเมื่อรวมกันแล้ว หมายถึง จาริดประเพณีที่เป็นแนวทาง สำหรับปฏิบัติของบุคคลในสังคมทุกเพศ ทุกวัย และทุกชั้นวรรณะ ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกและ ที่เป็นหมู่คณะ เพื่อให้สังคมสงบสุข มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และมีความเจริญรุ่งเรือง โดยยึดถือเอาฮัตเป็นจริยธรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิตเป็นหลัก และฮัตคองเป็นส่วนเสริม

ในประเด็นโลกทัศน์ชาวไทอีสานเกี่ยวกับจริยศาสตร์ จะแยกศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

5.2.1 หลักจริยธรรมสำหรับชีวิตและสังคม

ชนเผ่าไทอีสานมีความเชื่อพื้นฐานว่า มนุษย์เป็นเพียงส่วนย่อยของสากล จักรวาล ไม่ได้มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่าอื่นแต่อย่างใด การจะเกิดมาเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องผ่านการก่อกองจากผลกรรมที่สั่งสมไว้ในอดีตหลายภพหลายชาติ ชดใช้เวรกรรมต่อเนื่อง ยาวนาน เมื่อมนุษย์ไม่ได้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และมีหน้าที่ต้องชดใช้กรรมเก่า มนุษย์จึงต้องมี แบบแผนในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชีวิตสามารถดำเนินไปได้อย่างปกติสุข ไม่เป็นไปเพื่อการ เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ตลอดจนธรรมชาติต่างๆ ที่แวดล้อมรอบตัว ซึ่งถือเป็นการตัดกรรมเก่า และสร้างกรรมใหม่ เพื่อให้เกิดในภพภูมิที่ดีขึ้นต่อไป การศึกษาประเด็นหลักจริยธรรมสำหรับชีวิต และสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน เป็นการแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ของชนเผ่าไท อีสานที่มีต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตภายในกลุ่ม ที่สามารถทำให้สังคมอีสานอยู่ร่วมกันได้อย่างมี ความสุข โดยการใช้เพียงหลักจริยธรรมแทนกฎหมายเท่านั้น ซึ่งจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

5.2.1.1 จริยธรรมสำหรับเพศชาย

ในอดีต เพศชาย เป็นเพศที่ได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้นำ เป็น หัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องต่างๆ แทนเพศหญิง ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติและมีปรากฏอยู่ ทั่วไปทุกภูมิภาคของประเทศไทย สังคมอีสานก็ไม่ได้แตกต่างไปจากสังคมอื่น เป็นสังคมที่ยกย่อง เชิดชูเพศชายเป็นพิเศษ วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานได้กล่าวถึงจริยธรรมสำหรับเพศชายไว้ ดังนี้

1) เพศชายควรศึกษาหาความรู้ เพื่อให้ตนเองเป็นผู้มีปัญญา อันจะสามารถปกครองผู้คนได้ในอนาคต การศึกษาเล่าเรียนศาสตร์และศิลป์ ตลอดจนเวทมนต์คาถา น่าจะเป็นสิ่งที่ผู้ชายทุกคนถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องแสวงหาใส่ตนเอง เพราะผู้มีปัญญาก็ถือว่าเป็นผู้มีคุณธรรม ดังปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ต่อไปนี้

วรรณกรรมเรื่องท้าว จักรณิณพรหมริน กล่าวถึง ตอนที่ท้าวพรหมรินมีชนมายุได้สิบหกพรรษา ทรงดำริว่าอยากศึกษาเล่าเรียนหาวิชาความรู้ทั้งศาสตร์และศิลป์ต่างๆ ใส่พระองค์ จึงทูลลาพระราชบิดา พระราชมารดา เหล่านางสนมกำนัลข้าราชการบริวารของพระองค์ เสด็จศึกษาหาความรู้เพียงลำพัง

“นับแต่พรหมรินท้าว	เจริญใหญ่ 16 ปี
ท้าวก็มีใจคิด	อยากลิ้มความขู้
อยากไปเรียนมนต์แก้ว	ศาสตร์ศิลป์สอนสั่ง
หวังจักได้เป็นบ่อแก้ว	ความขู้ใส่โต”

(ท้าวจักรณิณพรหมริน, : 11)

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้ว กล่าวถึง ท้าวขลุวว่ารักการเรียนจารีตประเพณีต่างๆ ตามราชโบราณประเพณีเป็นอย่างดี

“อันว่า บาบ่าวท้าว	ฮักฮึดเฮียนคอง
บ่ได้อาทรทง	โสกลแกลนเคื่องฮ้อน”

(ขุนนางอ้ว, : 8)

วรรณกรรมเรื่องกาพะเกษ กล่าวถึง พญาสุริวงษ์เกศนุราชทรงลามเหสี พร้อมกับเหล่าเสนาอำมาตย์เพื่อไปศึกษาเล่าเรียนศาสตร์ศิลป์ วิชาอาคมต่างๆ เพิ่มเติมกับพระฤๅษีกลางป่าแต่เพียงพระองค์เดียว และพระฤๅษีก็ได้ถ่ายทอดวิชาให้กับพระองค์จนหมดสิ้น

“แต่นั้น ราชาไ้	ขอมือทูลเกศ
ข้าก็คิดใคร่ได้	คุณแก้วจึงมา
ขอให้พระบาทเจ้า	เยื่อนโศดฤณา
จงได้ปรานีสอน	ศาสตร์ศิลป์คำขู้ แด่ถ้อน
แต่นั้น มหารัสนีต้าน	ราชาพญาใหญ่
ค้นหากคิดใคร่แม้ง	ประสงค์แท้บ่ขึ้น เจ้าเอย
ราชาเจ้า	คะนิงใจใคร่
ทบบ่อนัน	ประสงค์แล้วเล่าเฮียน”

(กาพะเกษ, : 6)

จากวรรณกรรมเรื่องกาพย์เห่ฯ ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า การศึกษาเล่าเรียนของผู้ชายสมัยก่อนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะแม้แต่พระมหากษัตริย์ยังทรงยอมลงจากอำนาจ เพื่อแสวงหาวิชาความรู้ ทรงมอบหมายให้มหาลิขิตครองบ้านเมือง และให้เหล่าเสนาอำมาตย์คอยตรวจตราดูแลทุกข์สุขของมวลประชาราษฎร์แทนพระองค์ โดยไม่ได้ทรงระวางในเรื่องความวุ่นวายทางการเมืองแต่ประการใด ถึงแม้เหล่าเสนาอำมาตย์จะไม่คิดทรยศทำรัฐประหาร แต่ก็ถือว่าทรงเห็นการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะพระองค์ไม่จำเป็นต้องเรียนก็ได้ แต่ก็ทรงตกลงพระทัยที่จะศึกษาเล่าเรียน

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวโศวตร์ กล่าวให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างมาก เนื่องจากท้าวโศวตร์ ขณะที่อยู่กับพระฤาษีก็ได้เรียนศาสตร์ศิลป์เวทมนต์คาถาต่างๆ ครั้นเมื่อลงไปอยู่ที่เมืองนาค ทรงอภิเษกกับธิดาพญานาค และปกครองเมืองนาคนาน 3 เดือน พระองค์ก็ยังทรงศึกษาเล่าเรียนศาสตร์ศิลป์เวทมนต์คาถาต่างๆ เหมือนเดิม

“นับแต่บาคานให้	ครองเมืองเสวยราชย์
เนาร้อยน่านาคน้อง	ถนอมคุ้มไพร่พล
ก็หากโดนนานได้	3 เดือนเป็นขนาด
บาว้าวท้าว	เขียนอุสาศตร์ศิลป์
ตลอดจนสิ้น	มนต์เก่งอาคม
แม่นสิดำดินหะ	หอบพยมยังฟ้า
หรือสิดำในน้ำ	บาเขียนจบเพท”

(ท้าวโศวตร์, : 57-58)

การศึกษาเล่าเรียนศาสตร์ศิลป์ วิชาอาคมต่างๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน จัดได้ว่าเป็นวิชาชีพที่ทำให้ผู้เรียนมีวิชาความรู้ สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ เช่น การรักษาคณป้วยตามวิธีการทางไสยศาสตร์ เป็นต้น อีกทั้งยังได้รับการยอมรับนับถือจากคนทั่วไป ชนเผ่าไทอีสานในอดีต โดยเฉพาะผู้ชาย นิยมแสวงหาวิชาความรู้ทางด้านไสยศาสตร์กันมาก เพราะเห็นว่าคนเผ่าคนแก่ที่มีวิชาอาคม ล้วนเป็นที่เคารพยำเกรงของชาวบ้าน และถูกยกให้เป็นผู้นำทางสังคมมาโดยตลอด

แต่การเรียนศาสตร์ศิลป์เวทมนต์คาถาต่างๆ ก็ใช่ว่าจะให้แต่คุณประโยชน์อย่างเดียวเท่านั้น ถ้าผู้เรียนมีจิตใจชอบเบียดเบียน ช่มเห่งรังแกผู้อื่น ด้วยถือว่าตนเองเหนือกว่า ก็อาจใช้เวทมนต์คาถานั้นในทางที่ผิดได้เหมือนกัน อย่างกรณี วรรณกรรมเรื่อง พญาคันคาก หลังจากทีพญาแถนรบแพ้พญาคันคาก พญาคันคากได้เทศน์สั่งสอนพญาแถนให้ใช้

ศาสตร์ศิลป์เวทมนต์คาถาในทางที่ถูกที่ควร เพราะถ้าใช้ในทางที่ผิด ก็จะกลายเป็นบาปกรรมแก่ตนเองถึงขั้นตกนรกอเวจีในที่สุด

“อันว่าศาสตร์ศิลป์นี้	พาโศกตกต่ำ อีหลิแล้ว
กลางเทื่อได้ฆ่าเจ้า	บุญกว้างบาปเต็มเจ้าเอย
เห็นว่าตนจบเพทด้วย	อาคมแข็งขนาด
ตั้งว่าจึ่งจากแก่น	พินฆ่าไขว่จิ้น
ยามเมื่อโตตายแล้ว	ไปสู่อเวจี
มีแต่จมลงไป	เวทนามีมั่ว
เป็นแต่เวอร์หลังฮ้าย	ปาปิงกระทำบาป
จึ่งได้เจ็บแสบฮ้อน	ในหม้อหมิ่นปี เจ้าเอย
ชาติที่คนชายนี	लगมีอาคมจบเพท จริงแล้ว
แม่นว่าฮู้ยังลั่น	จำไว้ก็จิงดี เจ้าเอย
อันนี้คองธรรมแท้	พญาเถนให้จำจื่อ เอาทอลู
อย่าได้บังเบียดไพร่น้อย	คนฮ้ายข่มเหง”

(พญาคันคาก, : 75)

การศึกษา ถ้ามองจากปรากฏการณ์โดยทั่วไป ก็คือวิชาความรู้ที่บุคคลศึกษาเล่าเรียนตามปกติ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับหลักจริยธรรมแต่อย่างใด แต่สำหรับแนวคิดของชนเผ่าไทอีสาน การศึกษาจัดได้ว่าเป็นพื้นฐานทางจริยธรรมที่สำคัญยิ่งในฐานะไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานจะกล่าวถึงการศึกษในส่วนที่เป็นไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถาต่างๆ แต่ก็ได้รวมเอาศาสตร์และศิลป์ไว้ด้วย ซึ่งคำว่าศาสตร์และศิลป์ในที่นี้ น่าจะหมายถึงหลักการดำรงชีวิต หลักการปกครอง ฮีตคอง และหลักการทางศีลธรรมอื่นๆ จะเห็นได้จากการที่บุคคลผู้เรียนเวทมนต์คาถา และศาสตร์ศิลป์แต่ละท่านสามารถนำเอาวิชาความรู้ไปปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ให้อยู่เย็นเป็นสุขตามหลักราชธรรมได้เป็นอย่างดี

วรรณกรรมเรื่องกำพรว้าไก่อแก้ว ท้าวกำพรว้าไก่อแก้ว ก็ได้ใช้เวทมนต์คาถาในทางที่ดี คือ ใช้เวทมนต์เสกนางจันทิมาดาภษัตริย์เมืองผาจงที่ถูกงูพิษกัดจนสวรรคต ให้กลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

“ท้าวก็พ่นน้ำจ้ำ	ตกแต่งแปลงโถม
นางคราญลูก	ขึ้นมาถามถ้อย
นางเอย เจ้าก็มรณาตเมียน	เฮียมปัวลูกนั่ง มาแล้ว

เจ้าเล้า

คำข่อยกล่าวถาม บ่เด"

(กำพร้าวไก่อแก้ว, : 106)

2) เพศชายต้องมีความกตัญญูรู้คุณต่อบิดา มารดา ครู อาจารย์ และผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย เมื่อมีเวลาและโอกาส ต้องทดแทนบุญคุณท่านเหล่านั้น ใครที่เป็นคนเนรคุณคน ผู้นั้นก็ถือว่าเป็นคนบาปมหันต์

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวคำกาดำ กล่าวถึง ตอนที่ท้าวคำกาดำได้ขึ้นครองราชย์ หลังจากอภิเษกกับนางสุนิศาของพระเจ้ากรุงอินทปัตถนครแล้ว ทรงระลึกถึงบุญคุณของบิดาและย่าจำสวณที่เลี้ยงดูพระองค์มา จึงตรัสสั่งให้ไปรับบิดาและย่าจำสวณมาอยู่ในพระราชวังด้วยกัน และทรงมอบทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ให้เป็นจำนวนมาก

“แต่นั้น โสมเสลาท้าว	กาดำน้อยหนุ่ม
โพธิสัตว์ท้าวก็เอาผ้าเทศ	วางให้นุ่งทง
กับทั้งเสื้อและผ้า	ผืนค่าแสนค่า
พอกับยาเอาสุบ	สอดคิงทงย่อง
สรรพะสรรพพร้อม	ของดีทองเทศ
ประสงค์ให้เจ้า	ทองล้านพอดน
แต่นั้น พอกับเอาเสื้อผ้า	ผืนดีทงนุ่ง
สุบสอดเสื้อ	ทงแม้งถ่ายโสม
กับทั้งของเครื่องม้าว	เอาแหวนสุบสอด
ตั้งหากงานยังย่อย	พระองค์เจ้าถึงสวรรค"

(ท้าวคำกาดำ, : 108)

และ

พระก็มีโสศกฮ้อน	จักสิ่งประการได้
ท่อย่างยังเคืองใจ	แต่ฮิยาขตนเฒ่า
เมื่อนั้น บาก็จำคนไ้	ไปเอายายย่า
ถูกจกสรงโสศให้	เป็นเจ้านั่งเมือง"

(ท้าวคำกาดำ, : 92)

วรรณกรรมเรื่อง กำพร้าวไก่อแก้ว กล่าวถึง ตอนที่กำพร้าวไก่อแก้วลงไปอยู่เมืองนาคกับนางสีดา ธิดาพญานาค ได้ประมาณหนึ่งปีก็คิดถึงมารดา จึงทูลขอพญานาคและนางสีดาเพื่อขึ้นมามารดาที่เมืองมนุษย์ โดยได้เล่าให้ฟังถึงเมื่อครั้งที่กำพร้าวไก่อแก้วจากบ้านมา มารดา

ก็อยู่บ้านเพียงลำพัง มีเพียงข้าวสามกระบุงที่พระราชทานให้เท่านั้น ถ้าข้าวหมดก็ต้องขอทานคนอื่นกิน

“พี่ก็ ไไลแม่ไว้	เฮือนน้อยผู้เดียว น้อยเอย
ก็บ่มีพงศ์เชื้อ	ลุงตาป้าย่า สังกแล้ว
แม่ก็เป็นกำพร้า	คือช้อยดั่งเดียนี่แล้ว
ยามเมื่อ	เฮียมมานั้น
พญาปลงประทานข้าว	สามกระบุงให้แม่
ครั้นว่าเบิดท่อนั้น	จอมเจ้าทิยขอ พี่แล้ว
เทือนี่ พี่จักจากน้อง	คีนสูเมืองหลังก่อนแล้ว
ปานนี้ มารดาคอย	สู่วันคงถ่า”

(กำพร้าไก่อแก้ว, : 53)

วรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม เมื่อขุนไทออกเดินป่าเพื่อตามหานางผมหมอม ตระกำลำบากเพียงลำพังพระองค์เดียว ทรงระลึกถึงพระบิดามารดา ราชวัง และเหล่านางสนมกำนัลที่พระองค์จากมา

“ฟังยิน ขุนทองฮ้อง	วอนเสียงกลางเถื่อน ฟันเขย
พระบาทเจ้า	ยินไอ้อ่าวถึง
ก็เพื่อว่า คิดถึงแก้ว	มารดาพ่อแม่
ชดๆ น้ำ	ดาฮ้อยหลังไหล”

(นางผมหมอม, : 41)

วรรณกรรมเรื่อง พญาคันคาก กล่าวถึง ตอนที่พญาคันคากทรงสั่งสอนพญาแฉนและเหล่าบริวารหลังจากที่พระองค์ทรงทราบชะตากรรมว่า

“บ่ได้หลิงเบ็งกำ	ผู้เพื่อนมีคุณ
เบียนบิดามารดา	บาปกรรมติดตามกัน
เนรคุณตนเจ้า	อาจารย์สอนสั่ง
บาปเล่นต้อง	เวรเกี่ยวจุ่มจม”

(พญาคันคาก, : 76)

และหลังจากที่พญาคันคากทราบชะตากรรมแล้ว ได้กลับคืนมายังบ้านเมืองของพระองค์ ทรงเล่าเรื่องราวการบ่ให้พระบิดาพระมารดาฟัง โดยตรัสว่าที่พระองค์ทรงทราบชะตากรรมและไม่สวรรคตนั้นเป็นเพราะบุญคุณของพระบิดาพระมารดาช่วยคำพูดเอาไว้

“ข้อยก็คิดถึงเจ้า มารดาพ่อแม่
บุญสองแถมเจ้า ชูคำก็จึงยัง พระเอย”
(พญาคันคาก, : 82)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวโศวตร์ ตอนที่ท้าวโศวตร์ไปศึกษาเล่าเรียนกับพระฤาษี ได้พบกับนางปทุมมาลวดีที่พระฤาษีเลี้ยงดูมาตั้งแต่ยังเด็ก จึงตกลงอยู่กินแต่งงานกันทั้งสองได้ช่วยกันดูแล อุปฐากพระฤาษีเป็นอย่างดี

“ทุกคำเข้า สองพร้าเพียรถนอม
บุษาคณ พ่อแพ่งเพียรเลี้ยง”
(ท้าวโศวตร์, : 32)

3) เพศชายต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักเจียมเนื้อเจียมตัว ไม่พุดโอ้อวด ทรนงตนเอง

วรรณกรรมเรื่อง พญาคันคาก กล่าวถึง ตอนที่พระราชบิดาพญาคันคาก ทรงสั่งสอนพญาคันคาก เมื่อครั้งอยากได้คู่ครองว่า พญาคันคากมีรูปร่างไม่ต่างอะไรกับคางคก ไม่เหมาะที่จะหาผู้หญิงสวยๆ มาอยู่เป็นคู่ครองด้วย เพราะอาจทำให้ได้รับคำติฉินนินทาทั้งจากบ้านเมืองใกล้ไกล ตอนนี้เราควรอยู่อย่างเจียมเนื้อเจียมตัว รักษาฮีบบ้านคองเมืองตามโบราณราชประเพณี บำเพ็ญบุญกุศล เมื่อบุญบารมีเต็ม เราก็จะได้คู่ครองสมความปรารถนาเอง

“ให้เจ้าคอยอยู่ตั้ง เพียรตอบุญสมภาร พ่อเทอญ
อย่าได้จาโอหัง ให้อยู่พอเพียงค้ำ
ให้เจ้าแปลงตนไว้ ธรรมเนียมคือนกเจ้า แท่น
ยามเมื่อบินเจ็ดเจ็ย ชีขาวเปี้ยงดังนกยาง
แนวทองคำนี้ ตกคินบ่หมองหม่น
แสนจัก เอาผ้าฮ่ายห่อไว้ ก็ยังเหลื่อมดังเดิม
ให้คอยเจียมตนไว้ เสมอนายเจียมไพร
คือลูกไก่เจียมย่ำไว้ แนวนั้นจี๋ยังเอื้อง”
(พญาคันคาก, : 11)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวกำกาค่า กล่าวถึง ตอนที่ท้าวกำกาค่าขอให้ย่าจ่าสวนไปสู่ขอนางลุนธิดาเจ้าเมือง ย่าจ่าสวนได้ตำหนิท้าวกำกาค่าว่า เราเป็นคนรูปชั่วตัวดำ ไม่ต่างจากลิงจากค่าง อีกทั้งยังลำบากยากจน อย่าไปโอ้อวดหรือคิดจะเทียบกับคนอื่นเขา

“ขายก็ตบเอิกแฉน หางยี่นทางเตี้ยก พุทโรน
มึงสั่งมาเยียวย่องยื้อ หาแก้วยอดสูง นี่เด่

สังข์แวเหลียวหาด้าม	พอสมกับฮูป มิ่งนั้น
สังมาเว้าอวดโอ้	สีเป็นโป่งกึ่งกลาง นี่เค
อันให้สมมิ่งแท้	ชาวตงลึงค่าง บักเวรเอ้ย
เงินคำบมีพอมัดคี่ๆ	ก้อย่าเว้าอวดโต

(ท้าวกำกาดำ, : 62)

4) เพศชายต้องมีสัจจะ รักษาคำสัตย์ยิ่งชีวิต และต้องมีความกล้าหาญ
วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว กล่าวถึง คำสัตย์สัญญาของท้าวขลุที่มี
ต่อนางอ้าวว่า แม้ตัวจะตายก็ยังยึดมั่นคำสัญญา ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลง

“ขลุได้ผูกมัน	หมายฮวมเฮียงฮัก
มีสัตย์สัญญา	ขอมมอดชีวาคอมอ้าว”

(ขุนนางอ้าว, : 34)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวโศวตร์ ตอนที่ท้าวโศวตร์ได้รับสารที่นาง
ปทุมมาลวดีเสี่ยงทายหาคู่ จึงออกติดตามหานางจนพบ และได้พูดคุยเกี่ยวพาราสักัน โดยท้าว
โศวตร์ได้กล่าวยืนยันถึงสัจจะที่พระองค์มีต่อนางปทุมมาลวดีว่าหากได้อภิเษกกันแล้ว จะไม่มีวัน
ทอดทิ้งนางเป็นอันขาด

“คันบ้อักพี่บ่เว้า	คันบ่เอาพี่บ่ว่า
วาจาพี่กล่าวแล้ว	โลถิมบ่เป็น นางเอ้ย
พี่หากได้หม่อมน้อง	มาเป็นคู่เฟือแฝง
สิบโลนางแพง	ให้เปลี่ยวพลอยเป็นฮ้าง”

(ท้าวโศวตร์, : 29-30)

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ ตอนที่ท้าวกาพะเกษพานางมาลีจันทร์
เดินป่าได้พบกับเหล่ายักษ์ร้ายที่คอยมาทำอันตรายพระองค์ แต่พระองค์ก็ทรงสู้อย่างกล้าหาญโดยไม่
ได้เกรงกลัวยักษ์เหล่านั้นแต่อย่างใด เช่น การต่อสู้กับคันระยักษ์

“มิ่งนี้ ชายฮามคั้น	แดนใดเดินลวง
มิ่งจักเป็นเหยื่อห้อง	กูได้จักกิน
บาดานคั้น	กันดารตัวถ่อย
กูนี้ ชื่อว่า กาพะเกษกล้า	ฤทธิ์กล้าโลกถือ”

(กาพะเกษ, : 123)

5) เพศชายควรบวชเรียนในพระพุทธศาสนา และยึดมั่นในศีลธรรม ไม่ว่าจะเป็นศีลห้า ศีลแปด รู้จักทำบุญทำทาน บริจาคสิ่งของ ตลอดจนปฏิบัติตามฮีตบ้านคองเมือง ตามโบราณประเพณี

วรรณกรรมเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย กล่าวถึง พญาอุศราขทรงผนวช และ ปฏิบัติธรรม เจริญเมตตาภาวนา ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยไม่ขาดตกบกพร่อง

“นับแต่ผู้ก่งท้าว	ทรงผนวชเจ็ดเดือน
ประสงค์ครองวัตร	เคียมคมเขียนสู้
ปรากฏให้	มหาเถรอุศราข
ทุกที่เขียน	ขอย้อยอดธรรม แท้แล้ว”

(สังข์ศิลป์ชัย, : 24)

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว กล่าวถึงท้าวขลุว่าทรงประพาศิตนอยู่ในศีลธรรม ทำบุญ ทำทานการกุศลต่างๆ มิได้ขาด เพื่อถวายอุทิศให้แก่พระราชบิดาที่สวรรคต

“สูงค่าเข้า	สนุกทอดทานของ
คัดเคร่งคลองธรรมศีล	สู่วันบ่มีเว้น
ยูทางกินทานสร้าง	ทูลถวายพญาพ่อ
อุทิศเททอดให้	ถึงให้พ่อพญา”

(ขุนนางอ้าว, : 9)

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ กล่าวถึงพญาขอมว่าทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงธรรม มีอำนาจบารมี ทรงบำเพ็ญบุญกุศลทุกวัน

“พญาขอมเจ้า	ทรงธรรมเนานั่ง
คับคั่งเท่า	คนเฝ้าบาทคำ
ทุกค่าเข้า	ยูทางแบ่งทาน
แสวงกองบุญ	ชาติพระองค์เทียวใช้
สงสารสร้าง	เมืองคนโลกกลุ่ม เหนือ
ยูทาง สุขอยู่สร้าง	บุญผู้ชอยชู นั้นแล้ว”

(ผาแดงนางไอ่, : 5)

แนวคิดเชิงจริยธรรมสำหรับเพศชายที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานทั้ง 10 เรื่อง เป็นโลกทัศน์ของชนเผ่าไทอีสานที่รวมเอาความคิด ความเชื่อในเรื่องจารีต ประเพณีดั้งเดิมกับความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถประพฤติตามหลักจริยธรรมได้อย่างกลมกลืนโดยไม่ขัดต่อหลักการใดหลักการหนึ่ง

5.2.1.2 จริยธรรมสำหรับเพศหญิง

ในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน กล่าวถึงจริยธรรมที่เพศหญิงควรปฏิบัติ ตามไว้หลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็น การรู้จักสร้างบุญให้ทาน การรู้จักเลือกคู่ครอง การรักษาวงศ์วงศ์ การทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี เป็นต้น

1) เพศหญิงควรรักษาวงศ์วงศ์ รู้จักสำรวมระวังในอิริยาบถต่างๆ ประพฤติ ปฏิบัติตนตามฮีตคองของหญิงอย่างเคร่งครัด

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวโศวตร์ ตอนที่นางปทุมมาลาวดีพบกับท้าวโศวตร์ ได้กล่าวเตือนท้าวโศวตร์ว่าถ้ารักนางก็ให้มาสู่ขอนางตามประเพณี ไม่ใช่ชิงใจกัน เพราะหากมีใครรู้เข้า เขาจะเย้ยหยันได้

“อันว่า สายสมรกล้า	จีนใจพระพี่
“คั่นมาทำอย่างนี้	ชาวบ้านเพิ่นสียัน พี่เอ๋ย
หากว่ามักอุปน้อง	ให้มาแต่งอมเอ
อย่ามาชำเรา	ขึ้นขมใจฉันนี้”
	(ท้าวโศวตร์, : 30)

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ กล่าวถึง ตอนที่กาพะเกษพบกับนางมาลีจันทร์ นางได้ขอให้กาพะเกษอย่าทำผิดฮีตคองของกษัตริย์แต่โบราณ ถ้ารักชอบนางจริงก็ให้มาสู่ขอตามประเพณี เพราะการทำผิดฮีตคองโบราณจะทำให้ไม่เป็นผลดีในภายภาคหน้า

“คั่นประสงค์ดอมน้อง	ให้มาอดด้านกล่าว เอาท่อน
น้องบ่ขึ้นทอกล้วย	บูชาตั่งถักค้อยเดิม พี่เอ๋ย
อันนี้ เป็นฮีดเบื่อง	บูชาเก่าปางปฐม
อย่าได้ขึ้นบูชา	จับดีเมื่อหน้า”
	(กาพะเกษ, : 53)

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว ตอนที่นางอ้าวกราบลา มารดา เพื่อทำอัตวินิบาตกรรมตนเอง (ฆ่าตัวตาย) ได้กล่าวขอขมาลาโทษพระมารดา และขอกุญหาตนเองทำผิดฮีตคองของกษัตริย์และประเพณีของหญิง ขอย่าให้มีเวรมีภัยต่อกันในภายภาคหน้า นางยังระลึกถึงพระคุณของพระมารดาเสมอ ถึงแม้ว่านางจะไม่อาจทำตามประสงค์ของพระมารดาที่ให้อภิเษกกับขุนนางกษัตริย์ขอมได้

“หากว่าลูกล่วงล้ำ	ผิดฮีตคองกษัตริย์ ก็ดี
ผิดประเพณีหญิง	ให้โศดผายคราวแค้น
ขอกุญแสนชั้น	เวรผจญจำลูก

อ้าวเยี่ยมขอรกราบเท้า พระคุณคำคอยลา ก่อนแล้ว”
(บุญนางอ้าว, : 49)

2) เพศหญิงควรมีความกตัญญูรู้คุณ บิดา มารดาผู้ให้กำเนิด ตลอดจนผู้มีพระคุณทั้งหลายที่เลี้ยงดูตนเองมา

วรรณกรรมเรื่อง นางผมหมอม กล่าวถึง ตอนที่นางผมหมอมกับนางลุนจะออกติดตามหาพญาช้างกฤษโรวุฒิบิดา ได้สั่งลาพระมารดา ขอให้พระคุณมารดาปกป้องคุ้มครองนางทั้งสองให้อยู่รอดปลอดภัย และกลับคืนบ้านเมืองโดยสวัสดิภาพ

“อันหนึ่ง อย่าให้มีเวรฮ้าย ป่าปึงบังเบียด แต่ได้
พระคุณแม่มีหมิ่นชั้น นำคำชอยชู แค่อ่อน
(นางผมหมอม, : 17)

วรรณกรรมเรื่อง กำพร้าไก่อแก้ว หลังจากที่นางอำคาธิดายักษ์ให้กำพร้าไก่อแก้วไปขโมยเก็บแก้ว (รองเท้าแก้ว) และคาบกายสิทธิ์ของยักษ์บิดาตนได้แล้ว และพากันลักลอบหนีจากเมืองยักษ์ นางได้กล่าวขอโทษบิดาที่ทำผิดต่อท่าน ขออย่าให้มีเวรกรรมติดตามนางไปในภายหน้า และรำพึงรำพันถึงบุญคุณของบิดาที่เลี้ยงดูนางมาตั้งแต่เล็กจนโต ซึ่งนางจะไม่มีวันลืมเป็นอันขาด

“แต่นั้น นางคราญเข้า	สมมาพระพ่อ
สารเนื้อ พระวรคุณเจ้า	ปิดตาตนพ่อ ข่อยเอ๋ย
ข่อยก็ผิดต่อเจ้า	ขอโทษสมมา นี้แล้ว
ข่อยก็โศสาลัก	ลอบเอาชายช้อน
อันว่า ปิดตาให้	เดินไพรบ่รู้เมื่อ
พ่อก็มาฮอดแล้ว	ถามข่อยก็จึงอำ แท้แล้ว
เมื่อสิ ไซต่อเจ้า	ย่านพ่อกินเสีย
ข่อยก็อำบาคราญ	เสียงเสียมี่ชู
เทื่อนี้ ข่อยก็ไซต่อเจ้า	ขามเมื่อนอนหลับ นี้แล้ว
ขออย่ามีกรรมเวร	บาปหนาเมื่อหน้า
เจ้าก็เลี้ยงแต่น้อย	เป็นลูกในอก แท้แล้ว
เจ้าก็หาอาหาร	สู่วันมาเลี้ยง
อันว่า คุณโณเจ้า	เหนือหัวลั่นเกศ จริงแล้ว
พระพ่อเลี้ยงแต่น้อย	คุณเจ้าบ่ลืม พระเฮย”

(กำพร้าไก่อแก้ว, : 82)

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว กล่าวถึงตอนที่นางอ้าวจะทำอัศวินบาตรกรรมตนเอง (ฆ่าตัวตาย) ได้ลาพระมารดาที่ดูแลเลี้ยงดูนางมาตั้งแต่เล็กจนโต แต่นางไม่สามารถอภิเษกกับขุนนางกษัตริย์ยอมตามที่มารดาขอได้ จึงขอขมามารดาและกล่าวถึงพระคุณมารดาว่ามีเหลือเกินเกินกว่าที่จะตอบแทนได้หมดสิ้น ทั้งค่าน้ำนม ข้าวน้ำ ที่มารดาหามาเลี้ยงดูจนเติบโต ทั้งตอนที่ม่ีครรภ์ กว่าลูกจะคลอดออกมาได้นั้นแสนลำบาก ซึ่งนางไม่อาจตอบแทนพระคุณของพระมารดาในชาตินี้ได้ จึงขอชดใช้ในชาติหน้า

“อันหนึ่ง ลูกนี้ขอโทษก่อน พระแม่มารดา	
อย่าให้มีป้าง	บาปเวรถึงข้อย
แม่หากมีคุณล้น	เหนือหัวเกล้าเกษ
ค่าน้ำนมและข้าวป้อน	ปุ่นเลี้ยงให้ใหญ่มา
ยามเมื่อถือพานัน	ตนโตเหลือองค์แม่เออ
แม่หากเชื่อนยากย้อน	อวนข้อยหน่วงนาน
ยามแม่มานมีท้อง	แสนประคองลำบาก
ยามเมื่อกินน้ำส่อน	สมล้นเปื่อยโพง
ลูกได้ทำผิดแล้ว	ขอขมาคุณแม่
โทษานุโทษนั้น	ขอให้พ่อนผัน แต่แม่”

(ขุนนางอ้าว, : 49)

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ ตอนที่กาพะเกษเกี่ยวพาราสีกับนางมาลีจันทร์ นางมาลีจันทร์ได้กล่าวว่า ธรรมชาติผู้หญิงจะทำผิดประเพณี สีดทอง ออกนอกถิ่นนอกทางที่บิดามารดาเลี้ยงมานั้น ถือว่าเป็นบาปอันใหญ่หลวง

“หญิงพาลา	นอกใจบิดาเลี้ยง
ผิดธรรมแท้	ประเวณีทองข่ม แท้ตาย
อันหนึ่ง อย่าได้โลบเลี้ยว	บังเกิดโจโร
ฝูงนี้ เป็นโทษา	บาปจวนจำไกล
ผิดศีลแท้	ขโมยทองพ่อแม่ พี่เออ”

(กาพะเกษ, : 56)

และ หลังจากที่ถูกกาพะเกษสังหารพญาผืนดิน และชายา ยักษ์ผู้บิดามารดาของนางมาลีจันทร์ ทำให้นางมาลีจันทร์โศกเศร้าเสียใจมาก และขอร้องกาพะเกษให้เสกมนต์เป่าให้บิดามารดานางกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ด้วย

“ขอแก้สามโกเจ้า	จอมหัวยังขม่อม
โศคท่านท้าว	พญาเจ้าพ่อพระองค์
กับทั้งสาระฝนเนื้อ	มารดาพระแม่
ทั้งไพร่น้อย	เชิญเจ้าโศคคืน แด่ถือน
ขอให้ปราณีเลี้ยง	ราชาปีตุเรศ
โทษท่านมีหมื่นชั้น	ขอเจ้าอิดู”

(กาพย์เกษ, : 111-112)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวจักรนิพนพรหมริน กล่าวถึงนางปทุมไภยรว่า เมื่อเติบโตขึ้นได้ดูแลอุปฐากพระยาธิบดีที่เลี้ยงดูนางมาตั้งแต่เล็กจนโต โดยไม่ขาดตกบกพร่อง

“ฤดูเดือนเปลี่ยนปีน	ปีย้ายย่างถึง
นางนาทน้อย	เลยใหญ่เจริญสูง
ผู้จักคองยาณี	อยู่ดงพงคำว
นางก็เป็นสาวขึ้น	คอยอุปปะธาก
ปฏิบัติพ่อเผ่า	เนาหันอยู่เกษม”

(ท้าวจักรนิพนพรหมริน, : 16)

3) เพศหญิงควรทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ไม่โลภเห็นแก่สินจ้างรางวัล
วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้ว กล่าวถึง นางอ้วว่า เป็นกุลสตรี รู้จักให้ทาน รักษาศีล

“สูงค่าเข้า	สนุกทอดทานของ
อ้วเคียมคำจำศีล	ถ้วนบมีเว้น”

(ขุนนางอ้ว, : 8)

และ ตอนที่ขุนนางกษัตริย์ขอมนำเครื่องบรรณาการมาทูลถวายพระมารดานางอ้ว เพื่อหวังได้อภิเษกกับนางอ้ว จนพระมารดาใจอ่อนและตัดสินใจยกนางอ้วให้อภิเษกกับขุนนาง แต่นางอ้วไม่ยอม เพราะมีใจรักอยู่กับขลุ่ก่อนแล้ว เมื่อถูกพระมารดาบีบบังคับมาก นางจึงฆ่าตัวตาย เป็นเหตุให้พระมารดาของนางเศร้าโศกเสียพระทัย และรู้สึกสำนึกในการกระทำของตนเองที่โลภเห็นแก่อามิสสินจ้างที่ขุนนางมอบให้ จนลืมนึกถึงจิตใจของนางอ้ว

“จอมพระเมืองมัวคิด	ขึ้นขมระทมกลั่น
พรรณนาหาอ้ว	ใจเมืองเคืองขุ่น
เอาขลุแต่พุ่น	นางน้อยบ่ตาย
แม่นี่แสนโศกฮ้าย	หวังราชบุตร

จัดพระทัยสมศรี

ให้มิ่งเมืองมรณเมียน”

(ขุนนางอ้าว, : 64)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวโศวตร์ กล่าวถึงนางปทุมมาลวดีออกบวชเพื่อปฏิบัติธรรม เจริญภาวนา รักษาศีล รักษาวัตรปฏิบัติ และยึดครองตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

“ทางพระสงฆ์สอนชี้

แสดงธรรมเทศน์ท่อง

ประทุมมานาถนึ่ง

ประณมนีรับเอา

ทุกคำเข้า

เพียรพร่ำบวระบิ

ถือไปตามกองวัตร

ยึดครองพระองค์ชี้

นางเป็นชีไพรสร้าง

สมณาสงวนเพศ

บ่ได้ละถลาล้าง

ทางด้านศาสนา

มีแต่วันทาไหว้

บูชาทุกคำ

คำพระเทเทศน์ไว้

ใจตั้งต่อเสมอ”

(ท้าวโศวตร์, : 51)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวกำกาดำ ย่ำจำสวน ซึ่งเล่าอุทยานของกษัตริย์จะรักษาศีล และวัตรปฏิบัติตามยึดครองโบราณในวันอุโบสถศีล

“แต่นั้น ยายย่าเฒ่า

จาเว้าดอเบา หันแล้ว

วันนี้มันเป็นวันอุโบสถแท้ วันศีล 15 คำ

กูก็ซิหนีไปหา

ยึดครองกูแท้”

(ท้าวกำกาดำ, : 27)

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ กล่าวถึง นางมาลีจันทร์ ธิดาพญาอัษฎ์ฝืนต์ว่าเป็นคนชอบให้ทาน รักษาศีล ตามยึดครองเพื่อบรรลุนิพพานในภพหน้า

“อันว่า มาลีจันทร์น้อย

นางแมนงามสุป

ตั้งแต่งสร้าง

ศีลสร้อยชอบทาน

อุ้งคำเข้า

เพียรแต่งทะรังศีล

คองนี้ระพาน

ห่อนไถวางเว้น”

(กาพะเกษ, : 40)

4) เพศหญิงควรรักษาสัจจะ พุดจาอ่อนหวาน เจียมเนื้อเจียมตัว ไม่ดูถูกเหยียดหยามคนอื่น รักเดียวใจเดียว ไม่นอกใจสามี

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว กล่าวถึง พระมารดาของท้าวขลุไค้
ตกแต่งเครื่องบรรณาการมาหาพระมารดาของนางอ้าวซึ่งเป็นเพื่อนรักกัน (เสียวกัน) ที่เมืองกายนคร
เพื่อสู่ขอนางอ้าว โดยพระมารดาของท้าวขลุไค้ถามถึงสิ่งต่างๆที่พระนางทั้งสองเคยให้ไว้ต่อกัน

“พระแม่เจ้า	จัดเครื่องบรรณาการ
ไปถวายนางเมือง	เสี้ยวสหายเกลอแก้ว
พอเมื่อไปถึงห้อง	หอปรางปนมอบ
ของฝากได้ลุ่มฟ้า	มาด้อนเสี้ยวสหายว่านา
อันว่าเฮาหมายหมั้น	หวังตายดอมเสี้ยว
สัจจะจำจื่อไว้	คราวนั้นบ่ลืม เสี้ยวอัย
อันว่าคำหมายหมั้น	สัจจะจำจื่อ ปานนั้น
เฮาจึงอ้วนไพรฟ้า	โอมอ้าวหน่อเมือง
หรือเสี้ยวไล่ลี้มกิม	สัญญาขอมมอบ
สัญญาผูกมัดม้าง	วางลิมบ่ห่อนควร เสี้ยวอัย”

(ขุนนางอ้าว, : 35)

และตอนที่ขลุมาหานางอ้าว นางได้กล่าวกับขลุว่านางไม่มีวันลืมขลุแม้ความตายก็ไม่อาจพลัดพราก
นางจากขลุได้ นางจะไม่ยอมมีใครคนอื่นอีก จะมีหรือจนก็ขออยู่กับขลุตลอดไป

“น้องนี้มีหมายหมั้น	หวังตายตามพี่
ทุกข์หรือมีขอให้ได้อยู่ซ้น	พระองค์อ้วนอุ่นมนโน พี่อัย
อ้วนนี้โสสุดสิ้น	ดับชีวาจากพี่
เป็นสตรีนบ่อนได้	สมมุ้งปรารณา
ผู้หญิงมักตายผู้ชายมักได้	ในโบราณเพิ่นกล่าว
ก็หากได้แก่อ้าว	องค์น้องผู้เดียว นี่แล้ว”

(ขุนนางอ้าว, : 37)

อีกตอนหนึ่ง พระมารดาของนางอ้าว ได้ต่อว่านางอ้าวที่พูดจาถูกขุนนางซึ่งเป็นกษัตริย์ขอมว่ามีศักดิ์
ต่ำกว่านาง

“แต่นั้น มารดาฉัน	ขานคำเคียดแค้น
มึงอย่าจาอวดอ้าง	คำนั้นบ่ดี
ขอให้ฟังคำฉัน	มารดาเสียก่อน
มันสิดีและฮ้าย	ภายหน้าหากสิเห็น คอกนา”

(ขุนนางอ้าว, : 28)

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ ตอนที่พวกผู้หญิงชาวเมืองยักษ์เห็น
กาพะเกษ ต่างก็พากันหลงใหล หญิงบางคนกล่าวว่า หากได้กาพะเกษมาอยู่ด้วย จะทอดทิ้งสามีเก่า
จะชุกช่อนกาพะเกษไว้แต่ในห้องไม่ให้ใครมาเห็น แต่มีหญิงคนหนึ่งได้กล่าวตักเตือนเพื่อนๆ ว่า
การพุดจาแบบนี้ผิดศีลคอง ผิดข้อวัตรปฏิบัติของชาติตระกูล ควรเจียมเนื้อเจียมตัว อย่าไปคิดคู่ควร
กับหงส์ มันไม่ถูกต้อง

“หญิงหนึ่ง ผิดกล่าวข้อง เสนิเสียดบาคน
ผิดว่า ฎได้เทียมเสนาหา กอดบาแลงเข้า
อันว่า เสนหาฝั้น แฝงทวงกึ่งก้อม
ผิดแก่นั้น สิวไลถัมบ่เอา
ฎจักคำโคตรเชื้อ ผัวเก่าให้มันหนี
บ่ให้มาเฮือน ฮ่วมภาพอน้อย

... ...
หญิงหนึ่งนั้น พ่อหนุ่มกลางคน
จาค่างาม ห้ามเขาฝูงฮ้าย
มีคำดำน จาเสินผิดฮึด
ตั้งบ่คิดฮ้างข้อ กระบวนเบื่องเผ่าสกุล นี่ได้
แม่นธรรมชาติเชื้อ มณีโชติคุณโอง
บ่ห่อนเทียมผงฐิติ เกือกขี้ตมหมองเศร้า”

(กาพะเกษ, : 39-40)

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ตอนที่ท้าวผาแดงนำบังไฟแสนไป
แข่งขันกับพญาขอม ทรงพนันกับพญาขอมว่า ถ้าพญาขอมชนะจะยกบ้านเมืองทูลถวาย แต่ถ้า
พญาขอมแพ้ ขอได้ทรงยกนางไอ่ให้กับพระองค์ด้วย ซึ่งพญาขอมก็ทรงรับคำ ผาแดงจึงบอกกับ
นางไอ่ว่า หากต้องพ่ายแพ้ต่อพญาขอม ก็ขอให้นางช่วยเหลือด้วย เพราะได้ทรงพนันบ้านเมืองแลก
กับนาง ขอนางอย่าดูคำว่างกล่าว หรือพุดจาในสิ่งที่ไม่ดีกับพระองค์ก็พอแล้ว

“น้องอย่าทำเบียดบิด ให้ค่อยขอยใจเลี้ยง นั้นถือน
อย่าได้ผิดเถียงถ้อย จาความป้อยคำ แท้เนอ
อดสาเลียงพีไว้ พอได้ใช้ช่วงดิน
หลอนท่อน้องคำป้อย เชื้อโคตรพงศา ไปนั้น
ฮ้ายจักมีน้ำตา ชุ่มเลิงฮ้างแก้ว”

(ผาแดงนางไอ่, : 72)

วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน โดยมากจะกล่าวถึงหลักการทางจริยธรรมที่เพศหญิงควรปฏิบัติไว้ซ้ำๆ กัน อาจเพราะต้องการย้ำเตือนให้ผู้หญิงระลึกถึงยึดครองที่พึงปฏิบัติไว้ตลอดเวลา เพราะตามธรรมชาติ ผู้หญิงเป็นเพศที่งดงามทางด้านกายภาพภายนอกอยู่แล้ว จึงควรจะต้องมีความงดงามทางด้านจิตภาพภายในด้วย อันจะทำให้ผู้หญิงเป็นเพศที่งามพร้อมทั้งภายนอกภายใน จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงคนใดที่มีกิตติศัพท์ว่างดงามทั้งรูปร่างหน้าตาและกิริยามารยาท จะเป็นที่ยกย่องของพวกผู้ชายทั้งหลาย เพราะฉะนั้น วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานจึงมุ่งสอนเพศหญิงให้สำรวมระวังอิริยาบถต่างๆ ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามฮีตครอง ประเพณีโบราณ อีกทั้งต้องรู้จักให้ทาน รักษาศีล มีเมตตากรุณา สมกับเป็นเพศที่มีความงดงามของรูปร่างภายนอกอยู่แล้ว

5.2.1.3 จริยธรรมสำหรับสังคม

สังคมชนเผ่าไทอีสาน เป็นสังคมที่สงบสุข ร่มเย็นและมีความเรียบง่าย โดยมีหลายครอบครัวกระจายกันอยู่ มีการพึ่งพาอาศัยกันแบบญาติมิตร ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าการจ้างวานด้วยเงินทอง สิ่งของ เห็นมิตรภาพสำคัญกว่าปัจจัยอย่างอื่นภายนอก และใช้วิธีปกครองดูแลกันด้วยระบบฮีตครองที่ยึดถือสืบต่อมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นระบบที่รวบรวมศีลธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ตลอดจนประเพณีดั้งเดิมผสมผสานเข้าด้วยกัน ให้ผู้คนปฏิบัติตามบทบาทและสถานภาพ ในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานได้กล่าวถึงจริยธรรมสำหรับสังคมไว้ดังนี้

1) สังคมควรมีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งถือเป็นหลักการพื้นฐานของทุกสังคม แต่ถ้าสังคมหรือบ้านเมืองใด มีความขัดแย้งกัน จะด้วยเรื่องใดก็ตาม สังคมหรือบ้านเมืองนั้นย่อมเกิดความเสียหายจากสงคราม การรบราฆ่าฟันกันทันที

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ กล่าวถึง พญาศรีสุทโชนาคราชกับพญาสุวรรณนาคราชซึ่งปกครองหนองแสนละฝั่งว่า ทรงมีความรักใคร่สามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีข้าวปลาอาหารอะไร ก็แบ่งปันกัน เป็นประเพณีที่ทำสืบต่อกันมายาวนาน

“เมื่อแสวงหาได้	อันได้เป็นเหยื่อ ก็ดีถ่อน
เหลือปากขยายพี่น้อง	เอือนไกล้ส่งแกง
แรงงานได้	อันใดยายให้คู่ แท่นอ
ชู้คนชู้ปันแบ่งให้	ประสงค์ได้ขอศสหาย
แต่นั้น เลี้ยวก็ขายกันกิน	ชู้เอือนดาถ้วน”

(ผาแดงนางไอ่, : 27)

และ ตอนที่พญาศรีสุทโชนาคราช ทรงจับแม่นมาได้ตัวหนึ่ง ก็ทรงแบ่งปันให้พญาสุวรรณนาคราชตามปกติ แต่เนื่องจากว่าแม่นั้นมีขนยาว ในขณะที่ตัวเล็กพอๆ กับไก่เท่านั้น เนื้อที่ส่งไปถวาย

พญาสุวรรณนาคราชจึงมีนึกเดียว ทำให้พญาสุวรรณนาคราชไม่พอพระทัย จนถึงขั้นแตกสามัคคี
รบราฆ่าฟันกันในที่สุด

“แต่นั้น สุวรรณนาคด้าน จาค่อโยธา
บัดนี้ เลิกใหญ่ฮ้าย บังเกิดเต็งเมือง
อันว่า จอมสุทโธ เลี้ยวแพงเคื่องแค้น
เคียดว่า กินจันหม่น เหม็นกฤษณใหญ่
ไหลหลังเข้า โยธาทำวขาดเมือง ว่าคาย
พระก็เคื่องใจแท้ ชังเฮาเคียดเค่ง
ว่าจักเส็งต่อสู๋ ลาง้าวหอกทวน
จากความฮ้าย โกรธาอ้างโอด
โทษบ่สมล้ำถ่าน เสียบ้านคอบกิน แท้แล้ว”
(ผาแดงนางไอ่, : 32)

วรรณกรรมเรื่อง พญาคันคาก กล่าวถึง ขบวนการรบของพญาคันคากที่ยกทัพไปสู้รบกับพญาแถนว่า มีทั้งมนุษย์ ครุฑ นาค ยักษ์ และสัตว์เดรัจฉานต่างๆ ซึ่งพร้อมใจกันไปต่อสู้เพื่อให้พญาแถนทรงให้ฝนตกตามปกติ สาเหตุที่ฝนไม่ตกเกิดจากพญาแถนทรงกริ้วที่เหล่ามนุษย์ อดมนุษย์ เทวดา และสัตว์เดรัจฉานต่างก็ไปสวามิภักดิ์พญาคันคาก จนล้มส่งบรรณาการมาถวายพระองค์เหมือนที่เคยปฏิบัติมาทุกปี จึงทรงสั่งไม่ให้ฝนตกลงมา เป็นเหตุให้ฝนไม่ตกลงมายังพื้นโลกเป็นเวลาเจ็ดปีเจ็ดเดือน พื้นดินแห้งแล้ง มนุษย์และสัตว์ก็ล้มตายเป็นอันมาก พญาคันคากจึงต้องยกทัพไปสู้รบกับพญาแถนเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม

“หลังดูฟายๆ ฮ้าย ปะคือคำไปก่อน
ฝูงนั้นครุฑ นาคแท้ หลายตื้อตัวอีกโข
เขานั้นทรงฤทธิ์แท้ อาคมจบเพท จึงคาย
จักว่าฟันฝ่าม้าง แถนฟ้าบ่กลัว
อันที่ฟายๆเลื่อม ปะคือชัยเดียรดาษ
ฝูงหมูผียักษ์ฮ้าย ทั้งค่ายเวสสุวัณ
เขานั้นจบเพทพร้อม ธนุศิลป์แสนโกฏิ
เขจักยังฝ่าม้าง แถนฟ้ามนุกระจวน
อันที่ย่นๆเลื่อม ปะคือเหลื่องเดียรดาษ
แมนฮ้อยเอ็ดประเทศท้าว ทงช้างชูพญา
เขานั้น คนหาญแท้ ชนพลายบ่มีหย่อน

ผัดว่าจกต่อช้าง	แกนฟ้าบักถั่ว
อันที่ฟ้ายๆเลื่อม	ปะคือแคงเคียรดาษ
แปดหมื่นสี่พันพญา	ต่างเมืองคนกล้า
เขานั้นจบเพทด้วย	หลาวแหลมขัดหอก
ผู้เก่งกล้า	ทงช้างซุพญา
...	...
อันที่ทมๆฮ้อง	นำหลังเค็งครั้นมานั้น
ฝูงหมู่เสือโคร่งเขี้ยว	จ้งโฮฮ้ายหมู่หมี่
ขนๆ เต็น	พญาหนหางก่านกัมา
ฝูงหมู่เต็นไต่ไม้	คณาเนื้อค่างลิง
อันที่มัวมีดกลุ่ม	สุดหลังคือกบเขียด
เขาก็มัวมีดกลุ่ม	เป็นก้อนท่อกูแท้แล้ว”

(พญาคันคาก, : 43)

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้ว กล่าวถึง ตอนที่นางอ้วสวรรคต พระมารดาของนางได้ส่งสารเชิญบุญและพระมารดา ตลอดจนชาวเมืองให้มาร่วมทำบุญอุทิศส่วนกุศลหานางอ้ว ปรากฏว่าพอบุญรู้ว่านางอ้วสวรรคตแล้ว จึงทำอศฺวินิบาตกรรม (ฆ่าตัวตาย) ตามนางไป พระมารดาทั้งสองพระนคร ได้ทำการฌาปนกิจศพของสองพระองค์ภายนอกเมือง โดยมีเหล่าอำมาตย์ราชมนตรี ไพร่ฟ้าประชาชนสองพระนครมาร่วมไว้อาลัยอย่างเนืองแน่น

“ฝูงประชาชนเชื้อ	กุลวงศ์ขงขอบ
มีแต่ทรงขอบสร้าง	ศีลคำซ้ำหา
ฌาปนาเสร็จเสียง	ชาวเมืองสนุกม่วน
บรรบวรเลิกแล้ว	ลาฟ้าดาวนคร
ราษฎรสองก้า	สามัคคีสมสู่
เป็นพั้วเมียและซู้	ชูช่อนตอนแสนห์
เป็นแต่บุพเพพื้น	สองนครก้าเก็ง
สองนครฝ่ายก้า	ได้เป็นเผิงเปียงเดียว”

(ขุนนางอ้ว, : 70)

2) สังคมชนเผ่าไทอีสานใช้การปกครองแบบระบบฮีดคอง เป็นการปกครองเชิงจริยธรรม ไม่ใช่การบังคับแบบกฎหมาย แต่เป็นการบอกให้รู้ว่าอะไรควร ไม่ควร อะไรถูก อะไรผิด โดยมีบทลงโทษหนักบ้างเบาบ้าง สำหรับผู้ที่ละเลยไม่ปฏิบัติตามฮีดคองของตน

ซึ่งวิธีการลงโทษ ก็คือถูกสังคมประณาม และโทษหนักก็คือถูกเนรเทศออกจากสังคมหรือชุมชนเดิม เพราะถือว่าทำผิดผี ผิดประเพณี จะทำให้สังคมส่วนรวมเดือดร้อนตามไปด้วย สำหรับฮีดคองนั้นมีหลากหลาย โดยแบ่งตามสถานภาพของบุคคลและสังคม เช่น ฮีดลิปตอง คองลิปสี่ ฮีดเจ้าคองขุน ฮีดวัด คองสงฆ์ เป็นต้น

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ กล่าวถึง ตอนที่กาพะเกษลักลอบเข้าหานางมาลีจันทร์ และผูกเกี่ยวพาราสีกัน นางมาลีจันทร์กล่าวกับกาพะเกษว่าขออย่าทำผิดฮีดคองธรรมตั้งแต่โบราณกาล ถ้ารักชอบกันก็ให้มาสู่ขอตามโบราณประเพณี ไม่ใช่มาฝืนใจกันอย่างนี้

“พี่เอ๋ย เจ้าก็มากล่าวด้าน ผิดแพ่งอวิสัย
บ่แมนเดรจฉานจัก กอดเซยชมช่อน
ผิดธรรมสร้าง ปฐมกาลตั้งแต่ง
คองขุนฮาน บ่นาวางเว็น แท้แล้ว”

(กาพะเกษ, : 57)

วรรณกรรมเรื่อง พญาคันคาก กล่าวถึงตอนที่พญาคันคากทรงรับชนะพญาแถน และทรงสั่งสอนพญาแถนอย่าให้ลืมฮีดคองโบราณ คือการทำฝนให้ตกมายังโลกมนุษย์นั้นเป็นหน้าที่ของพญาแถน

“พระก็ไขปากด้าน สอนฟ้าวกบ่กลัว
เฮบ่ปรารถนาสร้าง ชิงขาดเมืองแถน
เฮก็มาผาบแพ้ย เอะได้สั่งสอน ท่านเอย
ยังว่าเป็นแถนฟ้า คองโบราณสั่งบ่จื่อ
สั่งว่าละฮีดบ้าน คองเฒ่าแต่ปฐมแพ้ยเค
ตั้งแต่โบราณพูน พญาแถนยังแต่งฝนนั้น
บัดนี้แถนหากมาขัดแย้ง อวดสะหาโว้งเง้น
เฮนี้มาผาบแพ้ย พญาแถนขึ้นส่วนจริง”

(พญาคันคาก, : 72)

จากวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากนี้ แสดงให้เห็นว่าระบบฮีดคองนั้นครอบคลุมถึงพญาแถนผู้เป็นเจ้าแห่งผีด้วยคือ หน้าที่ในการทำฝนให้ตกนั้นเป็นฮีดคองโบราณของพญาแถนที่จะต้องทำ เมื่อพญาแถนไม่ทำจึงเกิดภัยพิบัติขึ้นในเมืองแถนโดยการถูกพญาคันคากยกไพร่พลมารบจนเอาชนะได้ ถึงแม้พญาแถนและบริวารจะมีฤทธิ์านุภาพ อำนาจบารมี แต่ก็สู้พลังของเหล่ามนุษย์ อมนุษย์ เทวดา และพวกสัตว์เดรัจฉานที่รวมตัวกันมาสู้ไม่ได้ แสดงให้เห็นว่า

การใช้อำนาจนั้น หากใช้ในทางที่ไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ก็อาจเป็นโทษแก่ผู้ใช้ได้ ถึงแม้ว่าบุคคลผู้นั้นจะมียศ บรรดาศักดิ์ หรือยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม

3) สังคมย่อย คือ ครอบครัวควรมีหัวเดียวเมียเดียว ชนเผ่าไทอีสานยกย่องคนที่มีหัวเดียวเมียเดียว โดยเน้นที่ผู้หญิงเป็นพิเศษคือ จะต้องเคารพสามี ไม่นอกใจ ไม่ได้เถียง ปรนนิบัติสามี ดื่มน้ำก่อนนอนที่หลัง ปรีกษาหารือสามีก่อนจะทำอะไรก็ตาม เป็นต้น

วรรณกรรมเรื่องกาพะเกษ ตอนที่กาพะเกษถูกยักษ์ฝืนบังคับบิดาของนางมาลีจันทร์ฆ่าตาย นางมาลีจันทร์ก็เอาแต่โศกเศร้ารำพันถึงกาพะเกษว่า จะไม่รักใคร จะไม่อยู่กินแต่งงานกับใครอีกเลย นอกจากกาพะเกษผู้เดียวเท่านั้น

“นางคานน้อย	ผิวผอมเหลืองหล่ำ
ข้าวบ่น้ำ	วางไว้เอง
มีแต่ทนทวงกัน	คงตายเท่าคำ
ขอให้เมียนชั่วช้า	นำท้าวพำผัว
อันแต่ เชื้อชาติชั้น	ชาวโลกสงสาร
กုပ်เอาไผมา	เทียบเทียมเสมอท้าว
คงจักเททวงกัน	ตอมตายดอมพระราชา
ตายไปเมียนชั่วช้า	บาท้าวเกิดคืน ฟันแล้ว”

(กาพะเกษ, : 83)

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว ถึงแม่นางอ้าวจะถูกพระมารดาบเร้าบังคับให้อภิเษกกับขุนนาง แต่นางก็ไม่ยอม ด้วยถือว่านางเป็นภรรยาขลุแล้ว ไม่อาจจะอยู่กินกับใครได้อีก

“อันว่า นางเอี่ยมอ้าว	ตอบแม่ทูลถวาย
ถูกคิดถึงขลุ	คู่แพงเพียรอ้าว
คิดถึงผัวแพงข่อย	พลอยไกลสามห่าง
หุบทันได้ฮ้างปางบ่อยากได้	สิจำให้ขมขื่นแม่เอี้ย
แม่อย่าจำใจอ้าว	ให้เอาผัวจากอุ่น
ขลุยังอยู่พุ้น	ปานนี้สิจั่งได้”

(ขุนนางอ้าว, : 27)

และ ขลุได้ปลอบขวัญนางอ้าวว่าให้อดทนเอาไว้ จะไม่มีใครพลัดพรากเราจากกันไปได้ หากขุนนางมาแย่งนางอ้าวไป ก็จะทำสงครามแย่งนางกลับคืนมา

“เมื่อนั้น บาบ่าวท้าว	บุดูเล่าโถมขวัญ
ขอให้สายคอเอี่ยม	อย่าสืเฮสนให้
ของงันดีตั้ง	อดทนทานก่อน เจ้าพี่
อย่าเคียดฮ้อน	ฮนฮ้ายเอื่องใด พี่ท่อน
คันแม่น ขุนนางได้	อ้าวเคี่ยมเทียมสอง ดังนั้น
พี่ลีทำสงคราม	ช่วงชิงเอาอ้าว
คันมันเป็นผัวน้อง	นงเขาว้าวเคี่ยม มือได้
พี่ลีเลืรรบปืน	สะคมปล้นแย่งชิง พี่แหล่ว”

(บุญนางอ้าว, : 38)

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ตอนที่ผาแดงเกี่ยวพาราสีกับนางไอ่ ผาแดงได้กล่าวกับนางไอ่ว่า ไม่ต้องสงสัยพระองค์ว่ามีมเหสีแล้ว พระองค์ยังไม่เคยมีหญิงคนใดอยู่ข้างกาย แต่จะมาขอนางไอ่เป็นมเหสีเพียงคนเดียวเท่านั้น

“น้องอย่าสงกาท้อน	ภายหลังบ้านเก่า
อ้ายขอไว้แก่เจ้านาถน้อง	เป็นเหงาเอกโทน น้องเอย
ขอแก่สายสมรน้อง	ใจเมืองผายโศค
โทษอ้ายมีหมื่นชั้น	ลियोม้วนมอบถวาย
น้องอย่าคะคาค้าง	จงจืดคำพระไมตรี
ให้เป็นดังไหมแกวเดียว	กล่อมลึงพันเกี่ยว
คนเดียวอ้าย	จักอาสาต่างพระเนตร
แม่นจัก มีเหตุฮ้อน	ตนอ้ายลือช้อยตาย
คนตัวอ้าย	ลิขันตายตางราช
อย่าให้คะคาค้าง	วางอ้ายสินนายแหงน”

(ผาแดงนางไอ่, : 22)

สังคมอีสานเป็นสังคมที่ผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัย ทุกคนต่างก็มีน้ำใจไมตรีต่อกัน และยกย่องคนที่ชอบทำบุญ ให้อทาน เพราะถือว่าเป็นการกำจัดความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว ระบบสังคมดำเนินไปแบบเปิดเผย ไม่มีความลับลับซับซ้อน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ภายใต้ยึดครองของสังคม แต่ละคนกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ กล้าแสดงออกตามสิทธิของตน ซึ่งเห็นได้จาก คำสอยต่างๆ ที่มีภาษาหยาบโลน ลามก แต่ไม่มีใครถือสาหาความกัน กลับถือเป็นเรื่องสนุกสนาน เนื่องจากพื้นฐานทางสังคมที่เป็นสังคมเกษตรกรรมแบบพึ่งพาปัจจัยภายนอก คือ แล้วแต่ฟ้าฝน ไม่อาจกำหนดแนวทางการเกษตรให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ จึงมีความเครียดภายใน

สังคม การสรรหาคำสอยต่างๆ เพื่อมาพูดเล่นกัน จึงถือเป็นทางออกเพื่อให้ชีวิตคลายเครียดได้ระดับหนึ่ง แต่ต้องใช้พูดในกิจกรรมสนุกสนานรื่นเริงเท่านั้น จะพูดเล่นพร่ำเพรื่อไม่ได้ ระบบสังคมของชนเผ่าไทอีสานนั้น มีฮีตคองมากมายสำหรับให้ผู้คนปฏิบัติตาม ซึ่งนอกจากจะมีฮีตคองของแต่ละคนแล้ว ยังมีฮีตคองที่ทุกคนในสังคมจะต้องปฏิบัติร่วมกัน เรียกว่า ฮีตสิบสอง - คองสิบสี่ ซึ่งเป็นฮีตคองที่ผู้คนในสังคมจะละเลยไม่ได้

ฮีตสิบสอง - คองสิบสี่ มีดังต่อไปนี้

ฮีตสิบสอง คือ จารีต ประเพณี 12 เดือน ที่ชนเผ่าไทอีสานจะถือปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดทั้งปี เป็นวัฏจักรหมุนเวียนอย่างนี้ตลอด

เดือนมกราคม	บุญคุณลาน เกี้ยวข้าว เก็บข้าวขึ้นยุ้งขึ้นฉาง
เดือนกุมภาพันธ์	บุญข้าวจี บุญเบิกฟ้า ทำไร่มัน ไร่ป่อ ไร่จ้างทั่วไป
เดือนมีนาคม	บุญพระเวส ปลูกมัน ปลูกป่อ ไร่จ้างทั่วไป
เดือนเมษายน	บุญสงกรานต์ เตรียมลงนา
เดือนพฤษภาคม	บุญบั้งไฟ เลี้ยงปู่ตา ไถสุดนา แสกนา ตกกล้า
เดือนมิถุนายน	บุญขำระ ไถสุด ตกกล้า เริ่มดำนา
เดือนกรกฎาคม	บุญเข้าพรรษา ดำนา เข้าวัด ฟังธรรม จำศีล
เดือนสิงหาคม	บุญข้าวประดับดิน ดำนา
เดือนกันยายน	บุญข้าวสาก
เดือนตุลาคม	บุญออกพรรษา เกี้ยวข้าวค่อ
เดือนพฤศจิกายน	บุญกฐิน เริ่มเกี่ยวข้าวในนา
เดือนธันวาคม	บุญเข้ากรรม เกี้ยวข้าว ลอกป่อ ปลูกผัก

คองสิบสี่ คือ วิถีประชา ที่เป็นแนวปฏิบัติสำหรับชนเผ่าไทอีสาน มี

14 ประการ ดังนี้

ก่อนแล้วจึงกินที่หลัง ซึ่งถือเป็นหลักจริยธรรมเฉพาะถิ่นของชนเผ่าไทอีสานที่มุ่งให้นึกถึงคนอื่นก่อนตนเองเสมอ

1. อย่าพิชผลผลิตดอกออกผลแล้ว อย่าพึงกินก่อน ต้องทำบุญให้ทาน
2. อย่าโลภ เอาเปรียบผู้อื่น อย่าพูดจาหยาบคายใส่กัน
3. พร้อมใจกันทำไร่ไถนา รื้อบ้านพักอาศัย ปลูกหอบูชาเทวดา
ไว้สี่มุมบ้าน

4. ถ้างทำก่อนขึ้นบ้าน

5. เมื่อถึงวันศีล 8 ค่ำ 15 ค่ำ ให้ขอมมาก่อนแล้ว แม่บ้านใด ประตูปัก เป็นการสอนให้รู้จักบุญคุณแม่กระทั่งเตาไฟ บ้านใดบ้าน ประตูปัก
6. สำหรับภรรยา ก่อนจะเข้านอนให้เอาน้ำล้างเท้าสามีก่อน
7. ถึงวันศีล ภรรยาต้องนำดอกไม้ รูปเทียนขอมมาสามี และบิดามารดา ตลอดจนชาวบ้านต้องนำดอกไม้รูปเทียนไปบูชาพระภิกษุสงฆ์
8. ถึงวันศีลขึ้น 15 ค่ำ ให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมงคลเถื่อน แล้วทำบุญใส่บาตร ถวายทาน
9. เมื่อพระสงฆ์มาบิณฑบาต อย่าให้ท่านคอย เวลาใส่บาตรอย่าให้อวัยวะส่วนใดถูกบาตร เวลาตักบาตร ให้ถอดรองเท้า อย่ากางร่ม ถืออาวุธใดๆ ก็ให้วางลงก่อน
10. เมื่อพระสงฆ์เข้าปริวาสกรรม ให้จัดดอกไม้รูปเทียน เครื่องธูปบริวารไปถวายท่าน
11. อย่าเหยียบย่ำเงาพระภิกษุสามเณร หรือผู้หลักผู้ใหญ่
12. เมื่อพระภิกษุสงฆ์เดินผ่าน ให้นั่งลงประณมมือไหว้
13. ยำนำอาหารที่เหลือจากการกินไปถวายพระภิกษุสงฆ์ และให้สามีทาน
14. อย่าเสพงามในวันศีล วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันมหาสงกรานต์ (อภิศกดิ์ โสมอินทร์, 2537 : 76-78)

5.2.2 หลักจริยธรรมทางการเมือง การปกครอง

ในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้ สรุปได้ว่า ระบบการปกครองที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน เป็นระบบการปกครองแบบ สมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งเป็นระบบที่กษัตริย์ทรงมีอำนาจมีสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมือง ถึงจะมีเหล่าเสนาอำมาตย์คอยช่วยเหลือและถวายคำปรึกษาในกิจการบ้านเมือง แต่กษัตริย์ก็ยังทรงมีพระราชอำนาจเต็มเปี่ยมในการตัดสินใจพระทัยทุกเรื่อง การที่ระบบกษัตริย์มีอิทธิพลต่อสังคมอีสาน แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องผู้มีบุญบารมี สมควรเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง และจะทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง แต่เพื่อป้องกันไม่ให้กษัตริย์ผู้ปกครองใช้อำนาจในทางที่ผิด จึงมีระบบฮีดคองและระบบจริยธรรมที่กษัตริย์ ควรปฏิบัติตาม เพื่อให้บ้านเมืองมีความสงบสุข

5.2.2.1 จริยธรรมสำหรับกษัตริย์ ผู้ปกครองบ้านเมือง

เนื่องจากกษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด เพื่อป้องกันไม่ให้กษัตริย์ทำผิดโบราณราชประเพณี จึงต้องมีระบบสำหรับตรวจสอบกษัตริย์เพื่อให้ตระหนักถึงภาระหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขประชาราษฎร ตลอดจนความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ดังนี้

1) กษัตริย์จะต้องปกครองบ้านเมืองด้วยระบบคุณธรรม ตามหลักของพระพุทธศาสนา ต้องปฏิบัติพระองค์เป็นธรรมราชา มีทศพิธราชธรรม ประเพณีธรรม ทรงทานรักษาศีล เป็นต้น

วรรณกรรมเรื่องพญาคันคาก กล่าวถึงพระราชบิดาของพญาคันคากว่า ทรงเป็นกษัตริย์ที่ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม ปกครองเมืองอินทปัตถนครด้วยความสงบรวมเย็นเรื่อยมา

“ยังมีภูษัฬ้า	พญาใหญ่เอกราชา
เสวยเมืองอินทปัตถา	แต่ปฐมปางนั้น
เจ้าก็ทศราชแท้	ตั้งอยู่ในธรรม
ในชมพู	ผู้เดียวเป็นเจ้า”
	(พญาคันคาก, : 3)

ทศพิธราชธรรม คือ ธรรม 10 ประการ เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการปกครอง ที่กษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมืองต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ข้อ มีดังนี้

- (1) ทาน คือ การให้
- (2) ศีล คือ การรักษากาย วาจาให้สะอาด บริสุทธิ์
- (3) บริจาค คือ การเสียสละ
- (4) ขันติ คือ ความอดทนต่อความโลก ความโกรธ ความหลง
- (5) อาชวะ คือ ความเป็นผู้ซื่อตรง
- (6) อักโกระ คือ ความเป็นผู้ไม่โกรธง่าย
- (7) ตบะ คือ การกำจัดความเกียจคร้าน มีความหมั่นเพียร
- (8) มัทวะ คือ ความเป็นผู้อ่อนโยน อ่อนหวาน
- (9) อวิหิงสา คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- (10) อวิโรธนะ คือ การไม่ประพฤติดิศดานองคลองธรรม

วรรณกรรมเรื่อง กาฬะเกษ หลังจากที่ถูกกาฬะเกษรบนชนะเหล่าพญายักษ์แล้ว ก็เมตตาปราณี สั่งสอนให้ตั้งมั่นอยู่ทศพิธราชธรรม ตลอดจนให้รักษาศีลห้า ศีลแปด และอิตถกอบโราณ เพราะถ้าผู้ใดปฏิบัติตามศีลธรรมแล้ว ย่อมมีความเจริญรุ่งเรือง มีอายุยืนยาว ส่วนผู้ที่ไม่ยึดมั่นในศีลธรรม ก็จะมีอายุสั้น มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน

“เพราะเพื่อบารมีเจ้า	จอมธรรมกาฬะเกษ
ตรัสบอกไว้	ปวงเชื้อยักษ์หลวง

ให้ตั้งเตียงมัน	ทศราชครองธรรม
บวระบัติสิต	จักสูงเสียดในพื้น
ในศีลทั้งห้า	ภวนาอย่าเว้นห่าง
ได้โลกกว้าง	ลิ้นมันหมื่นองศา
ไผ่ตั้งเตียงมัน	ในแห่งครองธรรม
ปักษาสิต	ห่างคงคุณแก้ว
เมื่อนั้น เจ้ามรณาเมียน	อายุวัยท่านดำ
โรคพยาธิฮ้าย	ในเนื้อเล่าเบียน
จักอายุสั้นน้อย	มรณาตายไป
โกยภัยเชิญ	บาปเวรต่ำต้อง

(กาพะเกษ, : 228-229)

และ วรรณกรรมเรื่องกาพะเกษ ยังกล่าวถึงตอนที่พระฤาษีสั่งสอนกาพะเกษให้ปกครองบ้านเมือง โดยธรรม ตั้งมันอยู่ในศีลและธรรมทั้งแปด อย่าลืมรักษาคองพระนิพพาน

“แต่นั้น มหารัศลีเจ้า	ด้านบาไชยน้อยอ่อน
เจ้าจงสืบสร้าง	เมืองบ้านชอบธรรม พ่อเนอ
อย่าได้ทำโทษฮ้าย	สาโหดป่าปึง
คองนิรพาน	อย่าหลอนมายม้าง
ให้ค้อยสัวสดีน้อม	ในธรรมทั้งแปด
ได้ลุ่มฟ้า	มาน้อมส่วยสิน”

(กาพะเกษ, : 90)

วรรณกรรมเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย กล่าวถึง พญาสุทราชาว่า พระองค์ ทรงบริจาคทาน รักษาศีล บำเพ็ญเพียรบารมี

“อยู่แจ่มเจ้า	ประสงค์ทอดทานศีล
เพียรเพ่งบารมี	มุ่งเมินใจแจ้ง”

(สังข์ศิลป์ชัย, : 4)

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ กล่าวถึง ตอนที่ท้าวมเวสสุวรรณ ทรงสั่งสอนพญาศรีสุทโธนาคราชกับพญาสุวรรณนาคราช ที่ต่อสู้กันด้วยความไม่เข้าใจในเรื่องการ แบ่งปันอาหารกัน ให้ตั้งมันอยู่ในศีลห้า

“ปาณาเว้น	ปาปิงทางชั่ว
อย่าได้ฆ่าท่านแท้	เวรใช้ชาติลุน

อทินนาเวน	อย่าปองเอาของท่าน
เพื่อนบ่ให้	คนเจ้าอย่าเอา
กาเมเวน	ภริยาเมียท่าน
อย่าไปสมเสพซ้อน	เวรฮ้ายสิเล่นเถิง
มุสาเวน	อย่าแบ่งคำตัวลาย แท้ตาย
ภายหน้าพูน	คนเจ้าสิปากเหม็น
จักมี เวรกรรมแท้	คำสะหาบปิ่นไป
สุราบอกไว้	กินเหล้าบาปหนา
มันเป็น เวรฮ้าย	สนองตนเวียนคอบ
บาปเกิดขึ้น	ในชั้นชาติหลัง”

(ผาแดงนางไอ่, : 38)

2) กษัตริย์จะต้องปฏิบัติตามฮิตคองบ้านเมือง ตามโบราณราชประเพณี โดยไม่อาจจะเลยได้ เพราะจะทำให้เกิดโทษภัยต่างๆ

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ กล่าวถึง ตอนที่บักสามได้ทูลเตือนสติท้าวผาแดงที่ต้องการจะกลับไปหานางไอ่ โดยไม่สนพระทัยที่จะปกครองบ้านเมืองว่า มันคิดฮิตคองโบราณ จะเกิดเป็นบาป ต้องรู้จักยับยั้งชั่งใจไว้ก่อน

“แต่นั้นบักสามก้มขาบไหว้ พระราชจอมหัว	
กลัวท้อเสียโซ่ขัย	เล็กหลังเงินหน้า
ขอแก้ราชาเจ้า	เอาพระทัยไว้ก่อน
อันว่า ทอนเทพท้าว	ปางนั้นส่วนตาย พระเอย
อันนี้ ผิดฮิตเบื่อง	ปฐมเก่านูฮาน
ในสงสาร	บาปเวรสิคำต้อง
ความโลภนี้	ลากเกิดจางหาย
อันจัก เถิงคำตาย	บ่อาจหลิงเห็นได้”

(ผาแดงนางไอ่, : 25)

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ ตอนที่กาพะเกษเกี่ยวข้องกับนางมาลีจันทร์ นางมาลีจันทร์ก็ได้กล่าวไม่ให้กาพะเกษทรงทำผิดประเวณีกับนาง เพราะถือว่าผิดฮิตคองเก่าโบราณของกษัตริย์

“กุมารีน้อย	สายสมรด้านกล่าว
ขอให้พระบาทเจ้า	แพ่งล้านอำเพิง หั้นท่อน

ชาติที่แนวกษัตริย์เชื้อ	สกุลนามพุทธโคตร
บ่ห่อนลักซ่อนชู	ซอนคั่นลอบห่อ คอกนา
อันนี้ ผิดซ่อนเบื่อง	ในฮึดครองธรรม
เป็นราชา	ข้าไกลเกียรติก้อง
ครองกษัตริย์ให้	โดยคดีด้านกล่าว จริงแล้ว
ขอให้แก่เจ้าแผ่นดิน	คณิงแล้วด่วนเมื่อ เทียวท่อน”

(กาพะเกษ, : 61)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวกำกาคำ พระราชบิดานางนุซึ่งเป็นมเหสีของ ท้าวกำกาคำทรงสดับเสียงเหล่าบริวารของท้าวกำกาคำยกมาที่เมืองของพระองค์ จึงเกิดความสงสัยว่า ถ้าจะมารบกันทำไมไม่แจ้งให้ทราบก่อนตามประเพณี อีกประการหนึ่งพระองค์ทรงปกครอง แผ่นดินตามฮึดครองบ้านเมืองทุกประการ ไม่ได้ทำผิดฮึดบ้านครองเมืองแม้เพียงน้อยนิด ทำไมจึง ยกทัพมาแข่งชิงบ้านเมือง หรือว่าเป็นการมาถวายนางนุรักภักดีต่อพระองค์ของท้าวกำกาคำ

“แต่นั้น พญาหลวงเจ้า	จาด่อเสนา
ดูดังเสียงสนั่นก้อง	เหลือลั่นเอนกนอง แท้ตาย
ภูก็อยู่ชอบแท้	ตามฮึดครองเมือง นั้นตาย
พิวเขาหากยกพลมา	ขาดชิงเมืองบ้าน
สั่งบ่มีคำด้าน	มาแทน หมายบอกเฮานี้
ควรที่เขาใช้ถีบม้า	ไปถามถ้อยเหตุการณ์ นั้นแล้ว
หรือว่ากาคำน้อย	ยกพลเด้าส่วย เฮาสื่อ
สูอย่าช้า	ไปถ่อนเทียวถาม”

(ท้าวกำกาคำ, : 75)

3) กษัตริย์จะต้องมีสัจจะ มีเมตตากรุณา ตลอดจนไม่ข่มเหงรังแกไพร่ฟ้าประชาราษฎรที่อยู่ใต้ปกครองของพระองค์

วรรณกรรมเรื่อง กาพะเกษ กาพะเกษได้สั่งสอนเหล่าพญาขัณฑ์ที่มาเฝ้าพระองค์ให้รักษาศีล รักษาคำสัตย์ยังชีวิตของตน

“พุทธธรรมเกื้อ	อัครธรรมทั้งแปด
สั่งมั่งใสต้องแจ้ง	เมื่อน้ำเสียงสูง
ให้มีสัจจมัน	เขาสุเมรปนเปรียบ
สุสี่ถึงบ่มให้	ใจตั้งต่อศีล”

(กาพะเกษ, : 223)

และ เรื่องกาพะเภย ก่อนที่กาพะเภยจะสู้รบกับพญาชัยสาระกันนั้น ทรงห้ามไม่ให้พญาชัย
ทำร้ายพระองค์ ด้วยมีจิตเมตตา ไม่ต้องการทำอันตรายชัยก่อน แต่เมื่อพญาชัยสาระกันไม่
เชื่อฟัง พระองค์จึงทรงต่อสู้และชนะในที่สุด

บาตานเปื่อง

พระกาโยวางว้าง

ผู้พ่อหัง

พระองค์ห้ามอย่ากระทำ”

(กาพะเภย, : 118)

วรรณกรรมเรื่องกำพร้าไก่อแก้ว กล่าวถึง พญาบุญชโรภษัตริย์ที่ไม่
ทรงสิด ไม่รักษาสัจจะ สัญญาว่าจะดูแลมารดาของกำพร้าไก่อแก้วให้ดี ตลอดระยะเวลาที่กำพร้า-
ไก่อแก้วไปตามหาไก่อแก้วที่เมืองบาดาล แต่กลับไม่ทำตามที่ได้ตรัสไว้ ตั้งให้ยัดข้าวสามกระบุงที่มอบ
ให้มารดาของกำพร้าไก่อแก้วคืน

“อันนี้ แม่นพญาบาปไป

มูสาวาทคองธรรม แค้น

คราวเมื่อเว้าต่อท้าว

สิจันคำช้อน

พอเมื่อไปหวัดหลัง

ถอดคืนเสียเสีย”

(กำพร้าไก่อแก้ว, : 52)

และ วรรณกรรมเรื่องกำพร้าไก่อแก้ว ในตอนสุดท้าย กำพร้าไก่อแก้วก็เมตตากรุณา ไม่ทำร้ายพญา
บุญชโรแต่อย่างใด ทั้งยังให้ปกครองบ้านเมืองเหมือนเดิม

“เมื่อนั้น ท้าวกล่าวด้าน

ขานบาทภูธร

อันว่าเมืองหลวงไว้

ราชาสันเก่า

ให้แก่เจ้า

ทรงสร้างตั่งหลัง หันห้อน”

(กำพร้าไก่อแก้ว, : 185)

4) กษัตริย์จะต้องรักศักดิ์ศรี รักและยึดมั่นในเผ่าพงศ์ของกษัตริย์ มี
ความกล้าหาญ มีพระทัยกว้าง

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ กล่าวถึง ตอนที่ผาแดงพนันกับ
พญาขอมในการแข่งบั้งไฟว่าจะยกเมืองให้พญาขอมหากพระองค์ทรงพ่ายแพ้ และได้ตรัสบอกให้
นางไอ่ทราบ นางไอ่ทูลว่าการเป็นกษัตริย์นั้น ไม่อาจกลับเป็นไพร่ได้อีก เพราะคนละเผ่าพันธุ์กัน

“ชาติที่เป็นหงส์เชื้อ

พญาเมืองทองแท่น มานัน

เป็นใหญ่แล้ว

หากครองบ้านนั่งเมืองนั้นแล้ว

อันว่าราชสีห์นอนในถ้ำ

คูหามันจ้งแมน

บ่หอนไปแอ่วเหล่น

ชมกล้วยเกลือกคม ได้นัน

เป็นพญาแล้ว

จิหนลงเป็นไพร่ ได้อีก

เป็นใหญ่แล้ว	เป็นน้อยบ่คงคือ
เทียมดั่ง ปลาบึกบ่อน	นทีหลวงลอยล่อง ไปนั้น
จิมา อยู่บวคน้ำน้อย	ลือลือได้คงคือ แท้เด
อันนี้ นื่องไต่ใยเว้า	คำพระไมตรีพอดั้ม ไวนั้น
ชาติที่เชื่อน่อฟ้า	ลือลือมัมแทนคำ ไค้นั้น”

(ผาแดงนางไอ่, : 72)

และเรื่องผาแดงนางไอ่ อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงการกินแห่งแกลงใจกันระหว่างพญาศรีสุทโธนาคราช กับพญาสุวรรณนาคราช โดยพญาสุวรรณนาคราชทรงกริ้วที่พญาศรีสุทโธนาคราชแบ่งเนื้อเม่นให้ พระองค์คนเดียว ด้วยความหึงในศักดิ์ศรีของกษัตริย์ จึงตัดขาดความเป็นเพื่อนกัน

“เสียนี่สังบั้งเบียดให้	กูได้หน่ายแห่ง เดนอ
ชุนชุนเป็นพญาแท้	สังทำใจม่อ กันนอ
ชุนชุนเป็นเชื่อน่อฟ้า	โผกล้าหากลิเห็น
เป็นพญา	พิจารณาให้ถ้วนถี่ คีตาย
ลิกและตั้น	คีย้ายส่งบ่เห็น ได้แล้ว
สังเว้าโอดกล้ำ	หาหอกทวนตา เดนอ
สองฮาเฮา	บ่เบิ่งกันเมื่อหน้า”

(ผาแดงนางไอ่, : 31)

วรรณกรรมเรื่อง กำพรว้าไก่อ่แก้ว ตอนที่พญาบุญชูโรมาขอขมา กำพรว้าไก่อ่แก้ว กำพรว้าไก่อ่แก้วได้กล่าวว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ไม่ควรจะมาราบไหว้เรา ซึ่งเป็นไพร่

“แต่นั้น จอมไตรแก้ว	บาบุญด้านตอบ
เจ้านี้หากเม่น เชื่อน่อฟ้า	องค์อาชญ์พญาเมือง
สังสิมากลัวขาม	แห่งเฮาชายไ้
ก๊ีบ สมควรแท้	เป็นพญาศใหญ่
สังสิ มาขานไหว้	ชายไ้บ่ควร ท่านเอช”

(กำพรว้าไก่อ่แก้ว, : 182)

จากวรรณกรรมเรื่องกำพรว้าไก่อ่แก้ว สะท้อนให้เห็นแนวคิดของชนเผ่าไทอีสานที่เชื่อว่า ผู้มีบุญบารมีเท่านั้นจึงจะได้เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง ถึงแม้ว่า กษัตริย์จะมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ทำผิดศีลคองและศีลธรรมอันดี แต่ก็ได้รับการเคารพยำเกรงในความเป็นเชื้อสายกษัตริย์ และด้วยความที่กษัตริย์เป็นผู้มีบุญบารมีอยู่แล้ว ย่อมสามารถเปลี่ยนพระองค์

ใหม่ให้กลับมาเป็นกษัตริย์ที่ดีได้ ถ้าพราไก่แก้ว จึงได้ทูลพญาญูชะโรว่า การมาไหวตนนั้นไม่เหมาะสม ผิดอิศตของกษัตริย์ที่มียศสูงส่ง

แนวความเชื่อเรื่องเชื้อสายกษัตริย์ว่าสืบมาจากพญาเถน เป็นความเชื่อที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชนเผ่าไทอีสานเป็นอย่างมาก ชนเผ่าไทอีสานจะเทิดทูนบูชาเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ในฐานะผู้เปี่ยมไปด้วยพระบารมี มีบุญญาธิการ ที่ทรงสั่งสมมาแต่อดีตชาติ จึงไม่ลบหลู่ดูหมิ่นหรือกระทำการอันไม่บังควรใดๆ ก็ตามต่อพระองค์ เพราะกษัตริย์ คือ แบบอย่างแห่งคุณความดี หรือเป็นมนุษย์ต้นแบบ ตามโลกทัศน์ของชนเผ่าไทอีสาน

5.2.3 แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม

กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนาของผู้กระทำ เพื่อมุ่งให้เกิดผลไมทางใดก็ทางหนึ่ง กฎแห่งกรรม คือ กฎอันเป็นผลที่เกิดจากการกระทำโดยจงใจของผู้กระทำนั้น ชนเผ่าไทอีสานมีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมในฐานะที่ส่งผลให้มนุษย์ไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามแบบอภิปรัชญาที่ได้กล่าวแล้วในประเด็นแนวคิดเชิงอภิปรัชญาของชนเผ่าไทอีสาน และอีกฐานะหนึ่ง กฎแห่งกรรมก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเชิงจริยะในเรื่องบาปบุญคุณโทษ นรกสวรรค์ ตามความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ที่ชนเผ่าไทอีสานยึดเป็นแนวปฏิบัติสืบมา

วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมนั่นเอง และแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมนี้ได้สะท้อนออกมาในรูปของเวรกรรม นรกสวรรค์ที่ปรากฏทั่วไปในท้องเรื่อง

5.2.3.1 แนวคิดเรื่องเวรกรรม

แนวคิดเรื่องเวรกรรมนี้ เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า เกิดขึ้นจากกรรมเก่าของแต่ละคน ซึ่งส่งผลมาในชาตินี้ เช่น การที่ตัวเอกของเรื่องต้องพลัดพรากจากเมือง ก็เพราะเวรกรรมเก่า จึงต้องชดใช้อย่างไม่มียอกเว้น และยอมรับโดยคุณฎี เป็นต้น ซึ่งมีปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานโดยทั่วไป

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว เมื่อโหรได้ทำนายดวงชะตาของขุนว่า เป็นผู้มีบุญมาก แต่ในอนาคตจะต้องเสียชีวิต เพราะเวรกรรมในอดีตชาติตามมาทันในชาตินี้ ท้าวพรหมศรีพระราชบิดาของขุนก็ตรัสว่า ถ้าเป็นเพราะเวรกรรมเก่า ก็ต้องแล้วแต่เวรกรรม เพราะในโลกนี้ไม่มีใครที่จะหนีเวรกรรมของตนเองพ้น

“อันว่าขุนาลท้าว	พรหมศรีเอือนโอรส
พระพ่อเผยพาท้าน	ตามแท้แต่เวร
เพราะว่าโลกียกาม	ห่อนไผ่หินเว้น
อันว่าเวรกรรมนี้	มีไผ่ตัดขาด

บุญบาปไผ่ก่อสร้าง แสงใช้สว่างถึง
 เว้นแต่ไปถึงห้อง อะมะดังมัมฝั่ง
 ชื่อว่านิพพานังเป็นที่สุขเลิศล้ำ กรรมเสี่ยงสว่างหาย”
 (บุญนางอ้ว, : 270)

วรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอ่ กล่าวถึง อดีตชาติของนางไอ่ ครั้งเมื่อ
 เป็นธิดาเศรษฐี ถูกสามีทิ้งไว้กลางป่า จึงได้อธิษฐานขออย่าได้เป็นสามีภรรยาอีก และขอให้
 ชาติหน้าสามีตายกลางป่า ซึ่งเป็นการผูกเวรกัน

“จึงไปหาดอกไม้ ก้มกราบโพธิ์ไซ
 ขอบใจทำเวรผิว ชาติติมาภยหน้า
 ชาตินี้ ผัวโกลเสียถึม วางเสียกลางป่า
 เกิดชาติหน้า ขอได้ขอเดว นั้นแล้ว”
 (ผาแดงนางไอ่, : 55)

วรรณกรรมเรื่องท้าวท้าวคำคำ บิดาของท้าวท้าวคำคำได้ร้องไห้รำพันรำพัน
 ถึงท้าวท้าวคำคำที่ตนเองต้องปล่อยลอยแพ เพราะเกิดจากเวรกรรมเก่าของท้าวท้าวคำคำ

“โอ้น้อ เหลือแสงพ่อวอนๆ ไหว้ หาดินทร์เทวโลก ภายพูน
 ก็จึงได้ศรีแจ่มเจ้า บาพ้าวเกิดดอมพอนา
 บัดนี้ เวรได้นำต้อง มาพญเห็ดบาปภูนี้
 ก็จึงได้ไหลล่องเจ้า บาพ้าวก็บ่เห็น ดังนี้”
 (ท้าวท้าวคำคำ, : 13)

วรรณกรรมเรื่อง กำพรว้าไก่อแก้ว กล่าวถึง ตอนที่กำพรว้าไก่อแก้วต้อง
 พัดพรากจากนางสีดาว่า เกิดจากเวรกรรมเก่า

“โอ้น้อ ปานนี้เมียขวัญแก้ว นางแพงพัดพราก เลียนอ
 เวรหากมาผ้าม้าง จำให้ห่างกัน นี่เด”
 (กำพรว้าไก่อแก้ว, : 74)

วรรณกรรมเรื่อง ท้าวโศวตร์ นางปทุมมาลวดีได้สังหารพรานป่าที่ฆ่า
 ท้าวโศวตร์สามีนางตาย จนตายตกตามกัน

“นางก็พันคอเฒ่า พรานไพรมุดมอด
 คอขาดพัง ดายซ้ำเพราะเวร ท่านเอย”
 (ท้าวโศวตร์, : 34)

แนวคิดเรื่องเวรกรรม และการเกิดมาเพื่อชดใช้กรรม เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชนเผ่าไทอีสานมากที่สุด ทำให้ชนเผ่าไทอีสานต้องคิดอย่างรอบคอบเสมอ ก่อนจะทำอะไรก็ตาม เพราะกลัวจะเป็นบาปเวรติดตามตนเองไปในชาติหน้า

5.2.3.2 แนวคิดเรื่องนรก สวรรค์

แนวคิดเรื่อง นรกสวรรค์ ก็เป็นแนวคิดที่เป็นส่วนหนึ่งในเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งในประเด็นนรก สวรรค์ จัดอยู่ในส่วนที่เป็นผลของการกระทำ อันจะส่งให้มนุษย์ไปเกิดในภพภูมิต่างๆ อันเกิดจากผลของการกระทำนั้น

วรรณกรรมเรื่อง พญาคันคาก กล่าวถึงตอนที่พญาคันคากกับมเหสี สวรรค์ว่า ทรงไปเกิดในสวรรค์จากผลแห่งกรรมดีของพระองค์ โดยพระอินทร์และเหล่าเทวดาบุตรเสด็จมาต้อนรับ

“ยามเมื่อถึงเขตเจ้า	อายุสอດແສນປີ
สองผิวเมีย	ก็จึงตายเพียงพร้อม
เมื่อนั้น จอมเทพไท้	อินตาเห็นเหตุ
อินทร์ก็เอารถแก้ว	ลงค้อนฮับเอา แท้แล้ว
ยาบๆ พร้อม	ฝูงหมู่เทวดาบุตร
ชนๆ มา	แห่พระองค์สองเจ้า”
	(พญาคันคาก, : 89)

วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว ขุนนาง ซึ่งคอยแย่งชิงนางอ้าวจากขุนนางเมื่อตรอมใจตายตามนางอ้าวไป ได้ไปเกิดในนรกอเวจี

“อันว่าดาชายชู้	ขุนนางลัมทำว
มือช่วงชาวกอดอ้าว	คว่ำอุ้มจุ่มคม
เลยเล่ามรณาลัม	จมตายคาที่
อเวจีบ่อนนั้น	มันเผาถ่อถอย”
	(ขุนนางอ้าว, : 64)

และ วรรณกรรมเรื่องขุนนางอ้าวนี้ หลังจากที่ขุนนางอ้าวสวรรคตก็ไปเกิดในสวรรค์ เป็นคู่ครองกันอยู่บนสวรรค์

“บัดนี้ จักกล่าวเกี้ยว	เถิงท่านทั้งสอง
ที่ได้ลาปรารงค์ทอง	ถ่องหนบนฟ้า
พากันเนาไว้ในห้อง	ปรารงค์ทองทิพย์อาสน์
ปราสาทเสร็จส่วนแล้ว	แววเหลื่อมเปี่ยมมณี

เสร็จสรรพเพียงท่อนี้	กามเทพทางประสงค์
องค์พระชูธรรม	ฮ่วมปรารค์นางอ้ว
เป็นผิวเมืงสร้าง	สมประสงค์จงเจดน์
สำเร็จโดยดั่งมุ่ง	มโนน้ำวหน่งสาว”
	(ขุนนางอ้ว, : 70)

แนวคิดเรื่องนรก สวรรค์ ถือเป็นพันธะทางจริยธรรมสำหรับชนเผ่าไทอีสาน เพราะชนเผ่าไทอีสานต่างทำความดี บุญกุศลต่างๆ เพื่อหวังไปเกิดในสวรรค์ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามหลีกเลี่ยงจากความชั่วต่างๆ เพื่อจะได้ไม่ต้องไปเกิดในนรก

แนวคิดดั้งเดิมของชนเผ่าไทอีสาน ก่อนได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ไม่มีนรก สวรรค์ การที่มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกก็เพราะพญาดนทงส่งลงมาเกิด และดำเนินชีวิตไปตามที่พระองค์ทรงกำหนดไว้ เมื่อตายไปก็กลับไปอยู่บนฟ้า คือเมืองพญาดนตามเดิม สำหรับวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่นำมาวิจัยในครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่ามีเรื่องใดกล่าวถึงแนวคิดดั้งเดิมที่ว่า มนุษย์เกิดจากพญาดน ดำรงอยู่ตามกฎเกณฑ์ที่พระองค์กำหนด และตายไปก็กลับไปอยู่บนฟ้ากับพระองค์

5.3 สรุปและวิเคราะห์

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงจริยศาสตร์ที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน อาจแบ่งระบบแนวคิดเชิงจริยะที่ชนเผ่าไทอีสานยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ออกได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

5.3.1 แนวคิดเชิงจริยศาสตร์แบบดั้งเดิม

ชนเผ่าไทอีสานเชื่อและยึดถือระบบฮึดคอง ซึ่งเป็นระเบียบแบบแผนของแต่ละคนในสังคมจะต้องปฏิบัติโดยไม่มีข้อยกเว้น โดยระบบฮึดคองนี้ เดิมทีเป็นประเพณีที่เกิดจากการเช่นสรวง บูชาพญาดน และผีอื่นๆ ที่มีบุญคุณต่อชนเผ่าไทอีสาน ตลอดจนกฎเกณฑ์และวิธีปฏิบัติต่อธรรมชาติในฐานะที่มีผีสิง และวิญญาณต่างๆ สิงสถิตอยู่ เพื่อไม่ให้ผีสิง และวิญญาณเหล่านั้นโกรธและทำความเดือดร้อนให้กับผู้คน ต่อมา เมื่อชนเผ่าไทอีสานรับเอาวัฒนธรรมอินเดียเข้ามา จึงผสมผสานข้อวัตรปฏิบัติตามแบบวัฒนธรรมดั้งเดิม แบบพุทธ และแบบพราหมณ์เข้าด้วยกัน เพื่อจะได้ปฏิบัติตามอย่างไม่วุ่นวาย และยึดถือเป็นบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกัน ชนเผ่าไทอีสานใช้ระบบฮึดคองนี้ปกครองดูแลกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล ซึ่งได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี

5.3.2 แนวคิดเชิงจริยศาสตร์แบบพุทธปรัชญา

แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม จัดเป็นแนวคิดที่ชนเผ่าไทอีสานได้รับอิทธิพลมาจาก พุทธปรัชญา แต่ก็นำมาปฏิบัติตามแบบความเชื่อพื้นฐานทั่วไปที่ว่า ถ้าทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี และส่งผลให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีขึ้น แต่ถ้าทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว และส่งผลให้ไปเกิดใน ภพภูมิที่ต่ำลง โดยมีจุดมุ่งหมายว่า จะต้องประกอบกรรมดี เพื่อจะได้รับแต่สิ่งที่ดีติดตามตัวไปใน ภายภาคหน้า ในขณะที่หลักกรรมตามแบบพุทธปรัชญาบริสุทธินั้น มีลักษณะกลางๆ โดยไม่ได้มุ่ง สั่งสอนให้ทำกรรมเพื่อหวังผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ทำกรรมในฐานะที่กรรมเป็นหลักการ พื้นฐานที่มนุษย์ต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว มนุษย์จึงควรเลือกทำกรรมอันจะส่งผลดีต่อชีวิต และสังคม ดีกว่าการทำกรรมอันจะส่งผลร้าย และสร้างความเดือดร้อน ให้ทั้งชีวิตตนเองและ สังคมส่วนรวม

5.3.3 เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

ระบบฮัตคอง ที่เกิดจากการเช่นสรวง บูชาผีแบบดั้งเดิมของชนเผ่าไทอีสานนั้น มีลักษณะแบบสัมพัทธนิยม คือ อาศัยปัจจัยหลายอย่างในการตัดสินค่าทางจริยธรรม ไม่ได้มี กฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว มีลักษณะยืดหยุ่น จัดเป็นท้องถิ่นนิยม ที่เน้นผลประโยชน์ของผู้คนใน สังคมเป็นหลัก อาจมีการปรับเปลี่ยนฮัตคองที่ยึดถือปฏิบัติให้เข้ากับสถานการณ์และสภาพแวดล้อม ทางสังคมแต่ละสังคมเป็นสำคัญ

สำหรับแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม ตามหลักพุทธปรัชญานั้น มีลักษณะแบบ สมบูรณ์นิยม คือ มีกฎเกณฑ์ มีมาตรฐานในการตัดสินค่าทางจริยธรรมที่แน่นอนตายตัว ไม่อาจ เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้อีก เพราะถือว่าเป็นกฎที่ผ่านการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติของพระพุทธเจ้าแล้ว

ชนเผ่าไทอีสานรับแนวคิดสองกระแสคือระบบฮัตคองแบบดั้งเดิม และแนวคิด เรื่องกฎแห่งกรรมตามหลักพุทธปรัชญา มาปรับใช้ปฏิบัติได้อย่างผสมกลมกลืน โดยไม่ได้ใส่ใจ ถึงค่าทางจริยธรรมว่าจะเป็นลักษณะแบบใด แต่ใส่ใจในวิถีประเพณีที่ผู้คนปฏิบัติร่วมกันมา และ ยอมรับว่าดี ก็ถือว่าเป็นความดีของสังคมร่วมกัน การกระทำของชนเผ่าไทอีสาน จึงมีลักษณะที่ สะท้อนผลถึงกันและกัน บุคคลในสังคมกระทำการใดๆ ก็ตาม ไม่อาจที่จะละเลย ไม่รับผิดชอบใน การกระทำนั้นไม่ได้ เพราะถือว่าการกระทำนั้น มีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวม แนวคิดเชิง จริยศาสตร์ของชนเผ่าไทอีสาน ที่เน้นความรับผิดชอบร่วมกันสังคมมากกว่าลักษณะที่เป็นปัจเจก จึง มีความโดดเด่นเป็นอย่างยิ่ง